Rbl. 1.—

LOOMINGU
RAAMATUKOGU

Nr. 19
1959

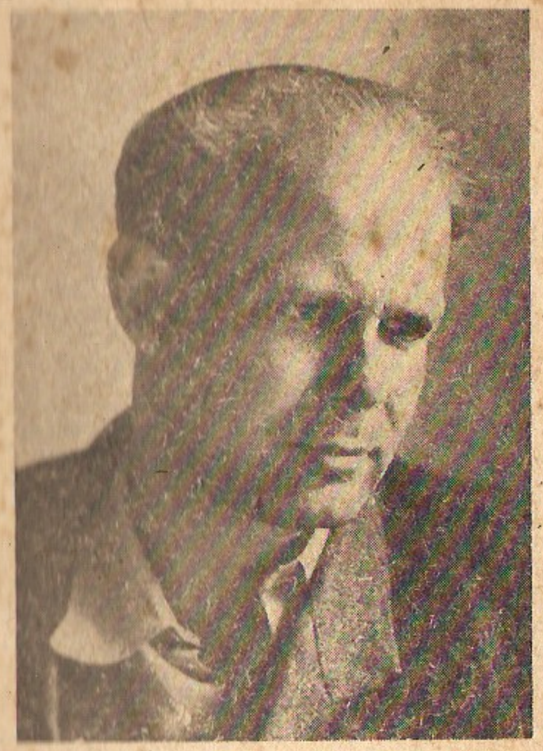

EINAR MAASIK

Koduküla teel

„LOOMINGU" RAAMATUKOGU
Nr. 19 (79) 1959

EINAR MAASIK

Koduküla teel

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

Toimetaja O. Samma

Toimetuse aadress: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83.

Trükkimisele antud 15. IV 1959. a. Trükiarv 20 000. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 3,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,66. Arvutuspoognaid 3,88. MB-03890. Tellimise nr. 711. Trükikoda «Bolševik», Viljandi, V. Kingissepa 31.

Hind 1 rubla.

На эстонском языке.
БИБЛИОТЕКА „ЛООМИНГ" № 19 (79).

Э. Маасик.
По дороге родной деревни.
Рассказы.

EINAR MAASIK

on sündinud 1929. aastal Narva linnas. Pärast Viljandi II Keskkooli lõpetamist töötas ta Viljandi rajooniajalehe toimetuses, hiljem Rannu traktorijaamas. 1951. aastal astus E. Maasik Tartu Riikliku Ülikooli Ajaloo-keeleteaduskonna loogika ja psühholoogia osakonda, mille lõpetas 1956. aastal, siirdudes samal aastal Kallaste rajooniajalehe toimetusse. Praegu töötab ajakirjanikuna Tallinnas.

Kirjanduslikke katsetusi alustas E. Maasik keskkooli kirjandusringis, jätkates neid ülikoolis. Alates 1954. aastast on tal ilmunud pidevalt lühiproosat ajakirjades, ajalehtedes ja almanahhis «Võitlev Sõna».

KODUKÜLA TEEL

Märtsikuu hommik. Öösel puistas taevast kamaluga lund ja hommikuks olid kõik jäljed kadunud.

Naabertallugi tuli sumada põlvini kohevais hangedes, mida tuul oli hoolega kuusikuserva kühveldanud, nii et puude okstelegi jätkus valget villa. Mets vaikis hääletult; polnud üle valge lume sirganud jänes ega hüpanud puult teise orav.

Siis jõudsid välja metsateele, kus lund oli vähem ja jooksid esimesed värsked reejäljed.

Tuttav kodune metsatee. Kitsas, looklev, kord siia, kord sinna põõsaste taha käänduv. Aeg-ajalt avardus ta kohal talvetaeva pilvehall võlv, samas kooldus taas kitsaks piluks haraliste oksakäte varjus. Tee, nagu neid leidub igal pool metsakülades. Ometi polnud see siin sinule üks paljudest, mida mööda sammud ükskõikselt, mõeldes vaid peatsele kohtumisele. Ta oli otsekui elav olevus, kellel on oma minevik ja tulevik. Kord oli ta olnud karjatee, mida mööda sammusid loomade järel varase suvehommiku jaheduses metsatagusele söödile ning tulid lõunaeelses kuumas männivaiguses õhus taas koju. Ja koolitee oli ta sulle. Teda mööda astusid läbipaistmatult pimedal sügishommikul kooli, saatjaks tuule vihane kohin puudelatvades. Teda mööda sõitsid hämaral talveõhtul koju, kükitades võõral reepäral . . .

Nüüd ta ei ole enam seda ega teist. Nüüd silmitsed teda nagu vana tuttavat, keda pole ammu, ammu enam näinud ja usutled leida ta näos lähedasi jooni . . .

Kuigi praegu on pakane talvepäev, kuigi tee ääres on kõrged hanged, näed sa teda sellisena nagu kuumal päikesepaistelisel suvepäeval. Siis, kui mändide kaharate latvade taga särab päike, üle valkja liiva langevad tüvede tumedad varjud, teeserval lillatab nõmmeliivatee ja metsa all kullendab sambla tihe vaip.

Vaatad ja usutled: kas oled ikka samasugune, endine metsatee . . . Või on möödunud päevad kündnud sinugi palgele uusi jooni? Kas on kuuskedel endist viisi pikad samblahabemed, kas on nende oksad maadligi längus? Kas nõrgub ikka veel tüvedest kuuma vaiku ja kasvavad kevadel noortele kuusehakatustele helerohelised võrsed nagu harali sõrmed?

Küllap vist . . . Küllap õitseb praegugi teeserval nõmmeliivatee, rähn käib toksimas mändide tüvesid, vihma järel peegelduvad veeloikudes valged pilved, sinine taevas ja okste tume sigrimigri. Küllap on praegugi kuusehiidudel pikad samblahabemed ja noortel helerohelised võrsed nagu harali sõrmed.

Kuid midagi on ka muutunud. Isegi lumevalgel talvepäeval, kui puud ja põõsad tukuvad vagusalt hangede kaisus, tunned, et midagi on metsateel teistmoodi kui vanasti. Mis on muutunud, ei taipagi järsku. Selleks tuleb seisatada, meenutada möödunud päevi, silmitseda taevani kõrguvaid kuuselatvu, nende maa poole kummargil oksi.

Aga sinul pole aega seisatada, sina ruttad metsatagusesse naabertallu.

* * *

Kus on, sinna tuleb juurde!

Vaevalt oled saanud riputada kasuka ahjukonksu otsa, vaevalt oled istunud ja puhunud mõne sõna juttu, vaevalt sai pereisa öelda: «Näed, ma käisin kah sanatooriumis tervist kõbimas...» — kui juba kuuled ukse taga kobinat, mehehäälset juttu ja jalgade kraapimist.

Kaks noormeest on neid. Üks peab kummarduma, astudes üle lävepaku, teine peaks sirutuma kikivarvule, et puudutada juuksetukaga lävepiita.

«Ega sina vist tunnegi neid?» pärib pereisa, silmis kaval muie.

«Ei, ei tunne.»

«Mine nüüd! Omaküla poisse ei tunne... Eks see ole ju Saare Anton... Ja teine on Kõbja Mikk. Olid ju siin veel, kui nemad kooli läksid...»

Ei-noh, nüüd tunnen küll, miks ei tunne. Õigem oleks küll öelda — tean. Eks Anton olnud seesama väike heledapäine poisipõngermann, kes ei tahtnud kunagi kodus seista. Ise nagu nööpnõel, aga kus midagi toimus või toimuma hakkas, seal oli tema ikka platsis nagu täismees. Olgu paadisadamas, kui vened tulid järvelt kalapunkti lasti üle andma... Või talli man, kui pärast lõunapuhkust rakendati hobud uuesti niidumasina ette... Ta oli ju nõnda pisike ja kõhnuke, et ei pandud tema olemasolu õieti tähelegi. Isegi ema ei märganud alati pärida, kuhu see poiss jälle on jäänud. Nõjah, emal oli küll teisi muresid palju, nagu ikka ühel naisterahval, kel kaks last seelikusabas, aga meest pole ollagi. Või siis vähe on laias maailmas neid — meheta naisi ja isata lapsi, et sellest suurt numbrit teha. Numbrit tehti vahest siis, kui väikest Antonit juhtuti võõras õunaaias nägema. Aga ega siiski asi kaugemale läinud, kui et hirmutati poiss eemale ja räägiti küla peal: Liina kasvatab oma väntsust vargapoissi. Emale ei võetud vaevaks juhtunust sõnagi lausuda. Eks teadnud ju terve küla, et teda ennast nähti välja ronivat võõrast kartulikoopast, korv käe otsas. Mis kasvatajat temast siis lastelegi on!

Nii see väike hilpharakas tiluliitas tookord mööda küla nagu maivander, ega tõusnud kellelegi küsimust pähe, mis temast kord saama hakkab või kas ta üldse kasvab suureks ja saab täismeheks.

Ja too teinegi — Mikk. Isa suri, ema läks sakslastega kaasa, tema jäi vaeslapseks. Vanaema pisike poisu. Väike suuresilmne unistaja, kes võis minna metsa alla, heita selili samblavaibale, vaadata pilvede rändu, kaharate männilatvade kiikumist tuule käes ja unustada hoopis, et ta on juba täismehe eest platsis ja peab vanaemale kõhurohuks kruusitäie mustikaid korjama.

Mis mees küll niisugusest kasvab, kõneldi vahest. Ei saa tast korralikku karjapoissigi. Hakkab pilvi vahtima, laseb loomad kurja peale minna. Ja ka koolipoissi ei saa temast, kui ta ei kuule, mida õpetaja tunnis seletab. Nii et päris lootusetu näis temagi tulevik külarahvale.

...Nüüd seisab mu ees kaks turda poissi, peaaegu täismeest. Üks nendest — see roosapalgeline, sõduripluusis — pidavat olema Anton, aga teine — pruuninäoline, mustajuukseline — Mikk. Nüüd seisad sina nende kahe ees ja pead ülespoole kõõritama, kui tahad silma vaadata. Ja oled üllatunud, milliseid metamorfoose võib luua elu. Ammuks see oli, kui nad ulatasid sulle ainult püksivärvlini. Ammuks see oli — vahest aastat kümme tagasi, mitte rohkem.

Ei, selle üllatuse peale tuleb küll suitsupakk taskust välja tõmmata.

«Küllap vist noormehedki teevad suitsu?» ulatad karbi.

«Ei taha, juba amet selge,» kostetakse muigel sui vastu.

«Küllap on poistel koolgi seljataga? Kui mitte just suurkool, siis ikkagi...»

«Kohalik suurkool — too seitsmeklassiline,» vastab Anton.

«Metsatehnikum,» kostab Mikk.

«Küllap siis ollakse juba ametimehedki?»

«Muidugi ametimehed. Anton on kalamees, Mikk metsavaht. Metskonna noorim.»

Ennäe, siis ei saanudki Liine pojast vargapoissi ja Mikust-vaeslapsest maivanderit. Ja ei töllerdanud Anton niisama seal kalasadamas, kui väike poisipõnn oli. Küllap teda ikka järv meelitas. Ega käinud Mikkki metsas tühja tuult tallamas. Eks teda mets enda poole tõmbas.

Nüüd vist on muidujooksmistel lõpp — tööd vaja teha?

«Kisuvad viimase kiisapoja järvest välja,» pajatab perenaine. «Need, mis veel jäänud, tuleks võtta muinsuskaitse alla.»

«On seda muudki kaitset,» vastab kalamees ise. «Võeti otsus vastu, et sel kevadel ei minda kudemisajal püüdma. Ja tänavu hakatakse siiasamasse Kõrgekalda peale bioloogiajaama ehitama. Hakkavad kalamaime kasvatama ja järve laskma.»

Astub peremees tagatoast, lõõtspill süles, ja ulatab selle Mikule.

«Lase kah paar lugu...»

Toas hakkab helisema lõbus viis. Ei ole see rändavatest pilvedest ega puulatvade kiikumisest tuule käes. Teine on see lugu. Temas kõlavad talgutantsu keerutused, metsameeste saagide vuhin ja kirve paukumine. Töömeestest jutustab lõõtspill...

Kunas ta selle on jõudnud ära õppida — eks ikka selle pillimängu? Ega ta olegi õppinud... Iseendast on meelde jäänud kuuldud lood, ise sõrmitses klahve, kuni tuli välja tuttav viis. On's tema ainuke, kes pillimängu sedaviisi selgeks on saanud. Neid iseõppijaid on palju.

Kuulatad hajameeli pillilugu ja mõtled omi mõtteid. Küsid endalt: kes küll neist poistest mehed on teinud? On's nad kasvanud samuti, nagu õpitakse pillimängu vaeses peres — lugu siit, teine sealt, ise sõrmitsed võõraid klahve, kuni tuttav viis välja tuleb? Küsi nüüd, kes tegi poisikesest täismehe! Eks elu ikka, kes muu. Aga kui tahaks täpselt teada, kuidas see toimus, ei siis jutt niipea lõpeks. Pikaks jutuks pole töömeestel aega. Nemad astusid niisama mööda minnes sisse, aga nüüd ruttavad edasi.

«Kui sa sanatooriumi sõitsid,» jutustab perenaine naerusui pärast poiste lahkumist, «siis ma küsisin Mikult: «Kas sa nüüd julgedki õhtul meile raadiot kuulama tulla — külanaised hakkavad rääkima, et käisid minu juures...» Poiss läks selle peale näost kohe nii punaseks nagu leek... Ja ei käinud selle kuu jooksul kordagi siin.»

Nõjah — kui sellise jutu peale punastutakse, siis veel päris-mees ei olda. Aga ega enam siiski täismehest palju puudu ole.

* * *

Taevas on läinud pilvehõredaks, aeg-ajalt jätkub päikeselegi pilvede vahel ruumi. Tuulehoog kiigutab puid ja oksad heidavad endalt ära raske kasuka. Kord siin, kord seal veereb lumi sahinal mööda oksi, läbi metsa kõlab kergendusohe.

Nüüd on siia tulnud juba rohkem elu. Kusagil toksib rähn ja siinsamas maja taga sirelipõõsas askeldavad pruunrohelised tihased. Koera-

jäljed siksakitavad põõsaste vahel ja kusagil eemal metsatuka taga kostab heledat haukumist.

Koduküla tee! Nüüd ma tean, millised jäljed on jätnud aeg sinu näkku. Eks ole jäänud hõredaks sinu pealagi; need sakilised kuusekroonid, mis varem nõnda uhkelt kiigutasid ennast — neid on jäänud palju vähem järele. Eks ole kadunud teekäänakult üksildane kask ja uhked kaharaladvalised mastimännid, mis paistsid kaugele üle noore kuusiku, üle kollendavate väljade.

Kõik on kadunud, ja võõras, kes tuleb esmakordselt alla Rannaküllа, ei aimagi, et kord kasvasid selle tee ääres kõrged mastimännid, sirged kuused ja kask, mille tüve andis kahe mehega ümbert võtta.

Tema, see võõras, näeb ainult noori kuusepoisse, kes sirutavad ennast üksteise võidu üles valgusele vastu. Ja ta ei aimagi, et aastat kümme tagasi olid kuusepoisid nõnda tillukesed, et nende otsa ei kannatanud ronida, ja kasvasid nõnda tiheda põõsastikuna, et isegi hallide sügisvihmade ajal oli seal all kuiv. Leppasid poleks ta aastat kümme tagasi üldse märganud ja kased oleksid olnud parajad laisale hobusele vitsaks murda.

Ja seepärast ei tea tema ka imestada, kui ruttu sirgub noor mets, kui ta pääseb päikesepaistele, vihmasagarate suigutada, tuulehoogude turgutada.

VÕIMATU ISELOOM

Iseloom oli tal tõesti võimatu. Selles olime kõik ühel nõul.

«Ise nii nääpsuke teine, et pista või tasku», rääkis sekretär. «Ei tea, kust tema küll selle kanguse võtab.»

«Ja häälel» torises Vana-Märt. «Et ka ära ei väsi! Hommikul hakkab ja õhtul lõpetab. Nagu parm . . .»

«No sind ta n'd küll kiini jooksma ei aja, seda ära pelga,» pistis raamatupidaja vahele.

«Mind põle veel ükski naine kiini jooksma pand. Aga kui päev aega kuulad teda, hakkab peas tuikama.»

«Eks see on sul va piibunässist. Lurtsutad teda päeva läbi. Kardinad kõik ära rikkunud,» seletasid naised kooris.

«Aga iseloom on ikka teisel küll ving. Hullem kui Mardi piibust,» kiitis osakonnajuhataja.

«Ja kuidas nemad küll kodus teineteisega läbi saavad!» haletses raamatupidaja.

Nõnda rääkis toimetuserahvas oma uut korrektorit taga.

Ega nad valejuttu puhunudki.

Juba esimesel päeval, kui ta tööle tuli, algas see peale. Ta läks sekretäri juurde ja ütles seal nõndaviisi:

«Seltsimees sekretär! Palun muretsege mulle kirjutuslauale üks korralik lamp. Laetuli on kõrgel, rikub silmi. Mina sellise valguse juures ei tööta.»

«Kas tõesti,» imestas too. «Siiani oleme ikka läbi saanud. Laes hea suur pirn sees . . .»

«Võib-olla te siiani olete, aga nüüd enam ei saa . . . Ja ka pirn pole suur, ainult viiskümmend vatti.»

«Hi-noh, eks me siis vaata jah,» pomises sekretär kohmetunult. Ise mõtles: «Sihukest pergli lugu pole veel enne juhtunud, et inimene on esimest päeva tööl ja hakkab kohe protsessima. Ei see head tähenda . . .»

Lampi ta siiski ei toonud. Unustas raamatupidajale öelda. Tuleb järgmisel päeval tööle ja näeb — korrektor istub tema laua taga, veerud nina all, ja aina nohistab lugeda. Näeb teda, ütleb tere hommikust, aga kohta ei mõtlegi vabaks teha.

Hm-hm.

«Ma kasutan seni teie lauda, kui lambi saan. Siin hea valge tuli,» vastab, silmad naeru täis, nagu ei tea mis pühapäev oleks.

«Palun, palun,» vastas sekretär.

Ise mõtles teel poodi: «Selle karuohakaga me veel päevis oleme. Kui juba algus on nõnda okkaline, mis siis veel pärast tuleb. Kes meie päevil nihukest asja nägi või lubas. Istu nagu hiir vaikselt pesas . . .»

Tal oli õigus. Neid ütlemisi tuli tõepoolest. Ükskord sekretäriga, teinekord raamatupidajaga, kolmas kord osakonnajuhatajaga, neljas kord masinakirjutajaga — ikka see pole nii ja too pole naa. Osakonnajuhataja ei anna õigel ajal materjale üle, masinakirjutaja trükib valesti, vana Mart tossutab piipu, ei laskvat tööd teha.

«Tohoh pele seh,» arvas selle peale Mart ise. «Või minu piibutobi kah ristiees. See on küll kiusujutt. Minul on ikka nõnda, et kui piipu pole — ei siis tule töötegemisestki midagi välja.»

Mardile tungis see piibujutt nõnda sügavale südamepõhja, et käis toimetajalegi kaebamas — tema olla uue korrektoriga piibutobi pärast pahuksis.

Toimetaja muigas ja päris:

«Ah päris pahuksis kohe?»

«Põhjalikult.»

«Jah, too on tõsi küll. Ma tahtsingi rääkida, et sa peaks teda kusagil tagapool kiskuma. Muidu toimetus igavest kärsahaisu täis... Siin käivad võõrad, arvavad, et seakarvu on kõrvetatud... Mis sa küll seal piibus tõmbad, et sihuke südantpööritav lehk on?»

«Mis seakarvad, omakasvatatud havanna!»

«Nojah, mine kisu oma havannat siis koridoris... See korrektorgi — noor naisterahvas, võib-olla on asjad sedasi. Siis hakkab suitsuving südame peale...»

«Või asjad sedasi,» torises Mart koridoris piipu luristades. «Aga sellele ei mõtle ükski hing, et minuga võivad ka asjad sedasi kujuneda, kui piibutegemine ära keelatakse...»

... Toimetuses korraldati igal laupäeval tootmisnõupidamisi. Seal siis uuriti ja puuriti, mis vigu keegi teinud. Vanasti olid need nõupidamised ühed õndsad asjad. Üks kõneleb, teised nokutavad niisama ja heietavad oma mõtteid. Kui oma nime kuuled, eks siis kikita kõrvu.

Ka selle õndsaliku olemise rikkus korrektoritirts oma väljakannatamatu iseloomuga ära. Tõuseb püsti ja kukub seletama. Ikka et seal ja seal numbris olevat see ja see lugu halvasti üles ehitatud, polevat asjal loogikat sees. Või jälle: sihukeses ja sihukeses artiklis ei ole näiteid toodud. Pidavat pinnaliseks jääma.

No eks siis hakanud üks sumin ja seletamine, esiti ikka nõnda, et see pole üldse korrektori asi, kas loos on loogikat või mitte. Hoolitsegu oma töö eest ja jätku muud asjad teiste hooleks.

Ei midagi! See valas ainult õli tulle. Korrektor uuesti püsti ja seletama: «Mina olen toimetuse töötaja. Kui lehes igasuguseid totrusi sees on, siis vastutan mina kah selle eest. Mis näoga ma linnas ringi kõnnin, kui kõik lehte naeravad.»

Mis sa talle selle peale öelda oskad!

Toimetaja ainult naeris. Ja kiitis takka, et õigus, seltsimehed. Tuleb tõsta lehe kvaliteeti.

Kvaliteeti?

Aga kas sina, korrektorike, oled siis see kvaliteedi tugisammas!

Vaatame, kuidas sa oma tööga hakkama saad!

Järgmisel nõupidamisel sekretär seletama: siin leheküljel on korrektor niisukese vea läbi lasknud ja seal leheküljel naasukese. Ikka et see nimi peab suure p-ga algama ja too peab jälle jutumärkides olema. Siin on koma üleliigne ja sealt ta hoopis puudub.

«Noh, korrektor, said nüüd kvaliteeti?» mõtlesime.

Aga tema tõusis püsti ja päris ilmsüütu näoga:

«Aga millise reegli alusel te seda nõuate?»

«Mis reegli,» kohmas sekretär vastata. «Nii me oleme alati kirjutanud.»

«Siis te olete alati valesti kirjutanud,» sai ta näuhti vastu.

«Aga mis reegli alusel teie teistmoodi kirjutate?»

«Aga vaat niisuguste...» Ja luges reegleid nagu papp lauluraamatu salme. Pärast lisas veel: «Kui ei usu, vaadake kirjasõnast järele.»

Mida's sa veel oskad selle peale vastata?

Ei musta ega valget.

Südamerahustuseks ei jäägi midagi muud teha, kui teist taga rääkida ja ohkida: on ikka iseloomuke, no on ikka kombed ja käitumine... Ei see mees ka... Ja need vanemad... Ega's tea, kuidas see diplomgi veel tal... Oh ja ah... Ah ja oh...

Sekretär arvas, et kõige õigem oleks delegatsioon moodustada, kes toimetaja jutule läheks ja asjalood ära seletaks. Et kui võtad kord tulehargi tööle, sea ta siis sihukesse kohta, kus ta teistele ohtlikuks ei saa. Kas või enda juurde kabinetti.

Mart leidis, et saaks ka teisiti hakkama. Parem lubatagu tal hakata jälle toas omakasvatatud havannat kiskuma.

«Ei lähe läbi,» hüüdis raamatupidaja. «Kui Mart oma tobi tossama paneb, siis peame ka meie toast välja kolima, ja kasu pole midagi.»

Sellega olid kõik nõus.

Nõnda oleks siis esimene plaan vastu võetud ja tegutsemagi hakatud, kui mitte enne poleks juhtunud üks ettenähtamatu sündmus, millest jutustas üks asjaosalisi, eks ikka vana Mart.

«Ma tulin laupäeva hommikul tööle. Silmad ka natuke krillis, sest reede õhtul pidasime sünnipäeva... Sellepärast esiti ei uskunudki hästi, kui märkasin, et suurtoas diivanil oleks nagu keegi pikali. Mina lähemale, et kas ikka on tõsi või petavad silmad. Nojah, on küll... Toimetuse vana sõidukasukas üle pea tõmmatud... Ainult üks must juuksetukk kasukakrae alt väljas. Ma mõtlesin esiti, et mõni poistest on komandeeringust tulnud ja põle taht koju minna. Mõtlesin, et las pöönab. Aga siis kergitasin naljaks kasukaserva ja nägin — meie uus korrektor magab. Suugi teisel lahti jäänud... Ja nagu ma selle kasukakrae alla lasin, nõnda tema krapsti püsti. Nii me siis teineteist silmitsesime — minul silmad krillis, temal veel und täis. Mina vakka ja tema vakka. Mul sähvatas mõte peast läbi, et nüüd vist on teine kodus tülli läinud... Aga siis hakkas ta ringutama ja päris, et kas juba ongi hommik. Mina kohmasin vastu, et ju vist ikka on, kui inimesed tööle tulevad. «Oi-jaa, siis ma jäin kauaks magama,» kohkus tema. «Pidin ikka natukene tukastama, seni kuni valgeks läheb, et pimedas ei julge koju minna...» Ma küsisin, et mida's ta öösel toimetuses tegi. Tema vastu, et lehte. Ja siis vast tuligi see õige selgus asjale. Eks õhtul hilja, kui meie kõik juba ära läinud ja toimetaja kah allkirja andnud ja läinud, jäänud tema veel siia kohmitsema. Ja siis jooksnud korraga alt trükikojast brigadiir üles, ise ähmi täis, ja seletama, et mis nüüd küll saab — nendel juhtunud masinaga õnnetus, — terve külg jooksnud välja. Eks siis kohkunud ikka mõlemad ära, et leht jääb ilmumata. Aga korrektor kohmanud küsida, et kas uuesti laduda ei jõua. Noh, brigadiir öelnud, et jõuab küll... Aga siis peab keegi öö läbi siin olema, veerge lugema, vigu parandama... Korrektor vastu, et hakake aga siis laduma, mis te muidu ajast kulutate. Nõnda ta siis istunudki seal ning maadelnud une ning vigadega, kuni eelhommikul külg uuesti valmis.»

Nõnda rääkis Mart ja temal oli rääkimise ajal kange isu piipu teha, nagu alati siis, kui millegi üle oli vaja põhjalikult järele mõelda.

«Et ei mõistnud ka kõlistada, teisi appi kutsuda,» kohmas selle jutu peale sekretär.

«Ei taht meid tülitada... Et kõik isegi päev nega tööd teinud...»

«Mh-hm,» köhatas sekretär selle peale.

«Ei tea ühti,» kätsatas raamatupidaja. «Kas töö pärast jäigi siia. Küllap kodus midagi lahti, mis muud . . .»

«Jäta latramine, va tatraveski!» käratas Mart vihase häälega. «Muud ei kuule kui teiste tagarääkimist . . . Pole inimestel ka midagi paremat teha . . .»

Mart vihastas harva. Aga kui juba, siis ära katsugi vastu rääkida. Sellepärast oli vaikus korrapealt majas.

Sellest päevast peale tundus meile, et uus korrektor on palju talutavamaks muutunud. Vähemalt nõnda talutavaks, et me ei kõnelnud enam toimetaja jutule minekust.

Ja ka võõrastele ütlesime: meie korrektoril on võimatu iseloom, aga muidu on ta hea inimene.

Võõrad ei uskunud. Ütlesid, et kuidas see ikka võimalik saab olla. Et kui inimene on võimatu iseloomuga, siis tema ei saa mitte kuidagi ühtlasi hea olla. Meie muigasime selle peale. Ja põhjusega. Teadsime neid asju põhjalikumalt.

MEDE MEMM

Mede memm pole kunagi rahul. Aina kõneleb: oleks see aga nii ja oleks too aga naa.

Siis, kui väljas sajab lund, ohkab ta: «Oleks see lumesadugi järele jääks — ajab kõik teed umbe, et ei pääse enam hagugi tooma . . .» Aga siis, kui lumesadu üle on, kaebab memm jälle: «Et seda lund ka nii vähe tuli, ei teinud õiget reeteedki . . .» Suvel, kui taevast piserdab vihma, ohkab memm: «Läheks nüüd vihmasadu ometi üle, uputab muidu veel kartulid põllul ära . . .» On aga paar nädalat kuiva pidanud — juba memmel põhjust nuriseda: «Tuleks piisake vihmagi — muidu tassi aga kurgipeenrale vett, nii et käed valutavad . . .»

Ja nii on mede memm aina ilmadega pahuksis, sest nemad ei ole mitte niisugused, nagu tema tahab.

Memm teab küll, et ega ohkaminegi ilma paremaks tee ja tingi sa kui palju tahes — ei see muuda karvavõrdki looduse majapidamist. Aga ega see teadmine midagi aita — temal on juba veres, et peab päeva jooksul korda kümme ohkama nende asjade pärast, mis pole mitte nii, nagu nad peaksid olema. Ega aita siin see, et taat teda osatab: «Oleks . . . oleks . . . oleks . . . oleks tädil rattad all, siis oleks ta omnibuss . . .» Ei ka see, et Jaanist poeg kinnitab: kui inimene pole rahul ja ütleb kogu aeg oleks ja oleks — siis jääb ta süda haigeks. Memm usub küll, et nii võib süda haigeks jääda — tema Jaan on lõpuks ikkagi arst ja peab neid asju teadma. Tõsi küll, Jaan on ainult loomaarst ja ravib punataudi ja sõratõbe — neid sigade ja lehmade haigusi, aga küllap ta ikka teab inimese südame kohta ka midagi.

Ainult sellest ei saa nad aru, need targad mehed, et tema ei saa mitte teistsugune olla, ja kui ta ka lausa välja ei ütle, siis vaikselt ja kuulmatult mõtleb ta ikka: «Oleks Jaan-poiss kirjutaks siis mõne rohu südamehaiguse vastu . . . Mis ta muidu kõneleb . . .»

Aga ega's mede memm ainult ilmadega pahuksis ole. Tema on meil suur maiasmokk ja sellepärast ei lähe ühtki söögikorda mööda, ilma et memm ei ütleks: oleks aga see nii ja too naa. Kui on tangupuder laual, siis ütleb memm: «Oleks nüüd hapupiim kah kõrval, küll siis oleks hea . . .» Aga kui on hapupiimgi laual, siis öeldakse jälle: «Kui kamajahu tehtud oleks, küll vast siis oleks veel söönud . . .» Kui on liha laual, siis unistab memm kalast, aga kui kala on, siis tahab jällegi suitsukala. Et aga kunagi pole kõike laual, mis maailmas söödavat on, siis ei lõpe ka mede memme soovid ilmaski otsa.

Me arutasime ükskord, et kui mede memm oleks omal ajal koolihariduse saanud — siis oleks ta praegu kindlasti juba mõni kuulus kirjanik või filosoof. Sest siis oleks tema oma tarkuses kõik need «oleksid» ja «tuleksid» ja «saaksid» ühte punkti kogunud ja kirjutanud nendest ühe raamatu, kus aina sellest juttu oleks, mis siis saaks, kui kõik oleks nii, nagu praegu mitte pole.

Vaene memm, küll on halvasti, et tema sündis sel ajal, kui koolis-käimine oli alles suur luksus, ja sellepärast jõudis ainult aastaga vallakoolis tähed selgeks õppida, aga rohkemat mitte tonksugi, ja nüüd pole ühtegi raamatut kirjutanud. Sest küllap lausa sellepärast, et memm pole

koolis käinud, on tal need oleksid nüüd igal pool risti jalus — ta pole saanud neid ju ühte kimpu siduda ja kõrvale panna.

Kuid siiski on märgata, et mede memme «oleksid» ja «saaksid» ja «tuleksid» hakkavad kõik ühtekokku kogunema.

Kõik sai alguse sellest päevast, kui brigadiir, vana Tootsi Kusti, tuli meile ja kaebas, et on ikka nende seatalitajatega üks häda ja tegu. Nüüd jälle Mäeotsa Liina haigeks jäänud, aga lauta pole kedagi saata ja sead juba hommikust saadik aina vinguvad.

Ja siis ohkas Kusti kõigest südamest, nagu oleks temal endalgi kõht kangesti tühi. Aga me saime aru küll, miks Kusti ohkas. Tema tahtis, et memme süda läheks pehmeks ja ta hakkaks sigu talitama. Memm aga ei teinud väljagi, muudkui ohkas kah ja ütles, eks ta ole jah, näljutavad siin sigu, kus see kord ja kohus on. Oleks tema esimees, kohe seaks niisuguse korra sisse, et . . .

Kusti vastas, et olgu nüüd selle esimehega kuis taht, aga kas ta esialgu ei tahaks leppida seatalitaja ametiga. Muidugi nii ajutiselt, nädalapäevad, mitte kauem.

Ja siis memm vastas, et võib ju proovida, et oleks ta ainult natuke noorem, küllap ta siis jääkski neid kärssninasid, neid ruigameid, talitama.

Ja nii saigi mede memmest seatalitaja. Tema ju esiti ütles küll Kustile, et jääb ainult ajutiselt, niikaua kui leitakse see õige, see päris seatalitaja. Aga siis vist juhtus, et Kusti ei leidnud seda õigemat kui mede memm.

Esiti memm ütles ikka, et tema on ainult nädalapäevad sealaudas, ja käskis Maali-tädil lõunaks meile toidu valmistada, sest tema ise peab hoolitsema nende rõngassabade söögi eest. Aga siis ütles memm, et ta peab ikka veel olema nädalapäevad . . . Ja siis veel nädal . . . Ja lõpuks memm ei öelnud enam, kunas ta sigalast ära tuleb.

Aga siis hakkas Maali-tädi ütlema, et tema peab nüüd oma õmblustöö lausa kõrvale jätma, sest talita aina kogu päeva pliidi juures nagu kokk. Memm vastas talle, et kui Maali-tädi tuleks ise sigalasse, siis tema oleks kohe nõus koju perenaiseks tulema. Aga see oli muidujutt, sellest saime aru — oli ju Maali-tädi vanasti õmbluskoolis käinud ja pidas ennast peeneks rätsepaks, kellel ei passi sealauda poolegi minna.

Nojah, sellest ajast me siis hakkasimegi tähele panema, et mede memme «oleksid» hakkavad kõik ühtekokku kogunema. Kõik nad keerlevad Haani sigala ja selle elanike ümber. Lõunalauas ei lausunudki memm enam, et oleks pudrule rohkem soola pandud, oleks ta parem olnud. Selle asemel ütles ta putru süües: «Oleksid nad ometi sealauda põranda ära parandaksid — ei saa teda praegu õiget viisi pesta ega kasida.» Selle peale vastas Maali-tädi: «Mis sa nüüd ometi söömalauas sihukest juttu kõneled, ajad isu ära.» Memm aga vastas, et kui Maali-tädi ise peaks iga päev poole sääreni virtsa sees solberdama, siis ajaks südame nii täis küll, et ta räägiks sellest kas või mannakreemi süües.

Küll sel memmel siis neid «olekseid» ikka oli seal sealaudas! Mõned kohe nii naljakad, et me päris imestasime, kust ta nad välja võttis. Ühel päeval ütles: «Et nad ka sigadele natukene mõtleksid . . . istutaksid natuke maapirnigi, muidu paljalt kartul ja kartul.»

Meie hakkasime naerma, et mis pirni neile sigadele veel vaja on. Et pirnid kuluksid endalegi ära. Aga siis memm vastas, et olgu me vakka, kui midagi ei tea, ja et see pirn pole üldsegi pirn, vaid hoopis kartuli moodi ja kasvab maa sees.

Ja ükskord ütles ta jälle, et ei hoolitse see kolhoosi juhatus ka sigade

eest. Et temal laudas on suguemised koos väikeste põrsastega, aga keegi ei mõtlegi teha põrsastele üles pesakaste, nagu igas korralikus sigalas peab olema. Me hakkasime jälle naerma, et mis pesakaste neile vaja, ega nad kuldnokad ole.

Siis sai memm kurjaks ja ütles, et me oskame lugeda ja puha, aga raamatut kätte ei võta, kui me aga raamatut loeksime, siis me ei naeraks üldse enam.

Siis saimegi teada, kustkohast memm kõik need uued «oleksid» võtab. Ikka sealt — seakasvataja käsiraamatust. Tuleb õhtul koju ja kui kõik talitused talitatud ning toimetused toimetatud, kui taat juba norskab ja meie magame, seab memm prillid ninale ja hakkab uurima ning puurima, et mis ja kuidas.

Me ei pannud esiti tähelegi, et ta just seakasvataja käsiraamatut loeb, sest memm luges varemgi õhtuti raamatut. Aga varem luges memm kriminaalromaane ja armastusromaane. Ja meie arvasime, et ta loeb neidsamu. Aga ei lugenud. Luges hoopis seakasvatuse käsiraamatut.

Aga siis, kui me asjast aru saime, hakkasime ka salaja seda raamatut lugema. Ja kui siis memm ütles, et kärssninadele oleks vaja ehitada suvelaager, sinna sigala taha koplinurka, lisasime meie, et ripprauditee tuleks ka üles seada seaköögist laagrisse. Memm tegi suured silmad ja küsis, et kust meie seda teame, aga Maali-tädi ütles, et nüüd on kõik lausa jaburaks läinud nende sigade pärast.

Aga need memme uued «sealauda-oleksid» olid teistmoodi kui vanad. Sest vanasti memm ainult ohkas, et oleks ilm nii- või naasugune, aga ilm jäi ikka samasuguseks, nagu ta varemgi oli. Kuid nüüd oli nii, et memm ütles esiti: oleks vaja seda või toda, siis läks brigadiiri juurde ja ütles juba teisiti: et oleks aga olla. Ja kui siis ei olnud nii, nagu tema tahtis, tõusis suur pahandus ja tüli. Brigadiir kuulis head ja paremat, ning üks kord käis memm isegi esimehe juures — nõudis tsementi sealauda põranda parandamiseks. Ja sealt tuli memm tsemendikotiga tagasi, kutsus va Tootsi-Kusti lauda juurde ja ütles: «Siin on tsement ja puha, sina vaata töömees ja hoolitse, et lauda põrand oleks sile ja klatt nagu peegel. Kui aga töömeest ei leia, siis võta ise kellu kätte ja lükka põrand siledaks.»

Vaene Tootsi-Kusti, küll siis sai temagi vatti sellepärast, et memm tahtis, et kõik oleks aga olla. Kui vähegi midagi viltu kiskus, kargas memm kohe Kustile harja. Ükspäev vedanud Kusti ise põllult kartuleid seaköögi juurde. Vaba inimest käepärast polnud, aga toit oli otsas. Ega's muud, karga aga ise vankripärra ja katsu õigeks ajaks kartulid kohale toimetada, muidu head ees ei oota. Vaene Kusti! Kui tema seda varem oleks teadnud, ei ta siis memme seatalitajaks oleks meelitanud. Või kes teab, vahest oleks kah! Mitte küll nende «oleksite» pärast, aga võib-olla selle pärast, et sellest ajast, kui mede memm Haani laudas töötab, saavat brigadiir esimehelt kiita, et laudas olla kord hoopis teine. Nii ta on, kui ühelt saad kiita, siis teiselt ikka laita. Memm ju vanasti ikka kiitis brigadiiri, et olla hea mees ega käia töödega väga peale, et lubab vahel kodus olla, kui pesu tahab pesta või poisid kooli saata. Aga sellest ajast, kui memm sigalas tööl on, pole brigadiir memmelt ainsatki head sõna kuulnud. Nüüd memm aina pahandab ja seletab ikka kodus. «Ma ütlesin talle kohe suu sisse, et mis eest sa seal kurgustel käisid, kui sa nii puss mees oled, et isegi katusesindleid lõigata ei saa . . .»

Aga päris viimasel ajal on märgata, et mede memme «oleksid» jää-

vad justkui vähemaks. Vist sellepärast, et sigalas said asjad jutti, nagu ta ise ütles. Uus katus sai peale ja terve põrand alla ja need pesakastid väikestele noksidele ja riuhkamitele tegi vana puusepa-Juhan kah valmis.

Ja ükskord juhtus nii, et brigadiir — seesama Tootsi-Kusti — tuli hilja õhtul veel meile ja ütles: «Ma tulen juhatuse koosolekult. Seal määrati täna preemiaid ja sina said koa . . .»

«Mis sa hullu ajad!» naeris memm, «kes nüüd mulle preemiat . . . Mina ju kõik asjamehed ära vihastanud oma lunimistega.»

«Ei midagi, võta aga preemia vastu — kaksteist põrsast ja üks kesik määrati sulle.»

Me ootasime, et memm ütleb nüüd jälle mõne «oleksi». Aga tema lõi käsi kokku ja hüüdis: «Oh sa ristivägi! No kuhu ma nad kõik puha panen. Siiamaani oli ühes laudas talitamine, nüüd hakka kahe vahet jooksma . . .»

Nii et paistis, nagu polekski memmel heameel, et sai preemiaks kaksteist põrsast. Aga see oli ainult moepärast.

Õhtul, kui magama läksime, ütles memm: «Sa, vanamees, oleks võinud linnas käies suure malmpoti osta, siis oleks teinud põrsapraadi hapukapsaga.»

Me naersime, et näe, ilma ühegi «oleksita» memm ikka läbi ei saanud.

Niisugune ta on, see mede memm.

TAAT

I

Oli neljakümne neljanda aasta suvi — neljas sõjasuvi. Rinne oli jõudnud Eestimaa lähistele. Peipsi järve ja Narva jõe taha ning jäänud sinna peatuma.

Rindel, seal juba teati, mis tulevik toob. Õhus oli uute lahingute ärevust ja kodupinnale jõudmise eelrõõmu.

Kuid Sookalduse külla sai Peipsi rannalt kilomeetrit viiskümmend, ja siin elati veel endist viisi vaikselt. Juhtus, et sööstsid teraslinnud, tiibade all punased viisnurgad, kuhugi läände, aga samas nähti ka haakristi-lennukeid . . . Kuid enamasti sõitsid need tiivulised nõnda kõrgelt, et olid sinises taevas nagu hõbedased sääsed: saa siis aru, kellé märki nad kannavad või mida ennustavad.

Nii et Sookaldusel elati endist viisi — nagu eelmisel ja üle-eelmiselgi sõja-aastal. Mõnede arvates isegi vaiksemalt: mullu talvel oli taevast vähemalt lendlehti puistatud. Neid oli kõikjal — külavaheteedel ja soomätastel, puude okste vahel ja majade katustel. Sealt neid korjati ja loeti: «Surm saksa okupantidele!»

Ja kas polnud neljakümne kolmanda aasta pakastel veebruaripäevadel hädamaandunud siinkandis nõukogude transpordilennuk! Lennuki tassisid ümberkaudsete külade meistrimehed tükkhaaval laiali, meeskonnale pidasid omakaitsemehed ajujahti. Tüürimehe ja radisti said kätte ja viisid vallamajja, et sealt linna küütida. Teel peatuti; siis astus ikka mõni püssimeestest abitute vangide ette, sõimas ja lõi neid näkku. Nii valati välja oma viha, mis oli süttinud neljakümnendal aastal, kui suurtalude väljadelt hakati kehvikutele maad mõõtma.

Aga sel suvel polnud veel midagi erilist juhtunud. Endist viisi saadeti hommikul enne päikesetõusu karjad metsasihtidele härgheina nõsima, endiselt kolisesid tühjad piimanõud vankris tagasiteel meiereist . . . Külvati, tehti heina, valmistuti lõikuseks, nagu poleks tõepoolest midagi muutunud.

Ometigi oli see rahu näiline. Seda jätkus ainult päevaks, mil kõik oli loomulikes värvides — männitukad erkrohelised, nõmmeteed luitunult kollased, majad ähmaselt hallid nagu vettinud kaabulotid. Öösel, kui maailm muutus tumedaks ja kadusid kindlad piirjooned, kui puhati väsinud keha, aga mõtted hakkasid rahutult rändama, siis viskles nii mõnigi peremees küljelt küljele ja pidas iseendaga aru: kurat teab, kui kaugele see rinde õgvendamine välja jõuab. Kui äkki ei tule endalgi hobu rakkesse panna ja . . . kaasa minna.

Ei, need polnud enam esimese sõjasuve mõtted.

Ja nii mõnigi saunik lamas ootusärevalt ülal lakas ristikulademel ning haudus teistsuguseid plaane. Et kui nüüd raginaks läheb, siis tuleb küll kähku metsa kaduda. Ja teedele tuleks tümikad kuused risti ette langetada — ei siis pääse siia soode ja rabade vahele ükski auto ega saksalane, kui just tankidega ei tulda. Ei siis pääseta siia rüüstama ega põletama ega inimesi kodudest välja ajama.

Ka need olid teistsugused plaanid ja arupidamised kui eelmistel suvedel ja talvedel.

Muidugi oli neid, kes millessegi ei uskunud, kes mitte midagi ei lootnud, samuti nagu neidki, kes uskusid surmkindlalt seda, mida pasundasid raadio ja ajalehed.

Kuid, jah — ööl on üheksa poega; tema varjas endas nii mõnegi saladuse, neil poolpimedatel, poolhämaratel suvistel öödel juhtus nii mõndagi, millest külarahval, peale üksikute asjassepühendatute, aimugi polnud.

Juhtus siis seegi lugu . . .

II

Et maal lõpevad suveõhtuti talitused pärast päikeseloojakut ja et Jaanil oli pärast seda peremehega veel üks jutuajamine, siis pääses ta koju alles poolpimedas. Üle nõmme lipates oli veel, mis oli, aga Toomas kuusikus valitses lausa pilkane pimedus.

Meeled olid ärevil ja tundus, nagu oleks iga kuusetüve taga peidus midagi ähvardavat, valmis kallale kargama. Ta hakkas laulu jorutama ja sai nõndapalju julgust, kuipalju oli just vaja kuusikust läbimineemiseks.

Alles siis, kui ta kodutanumale jõudis ja ninna lõi õitsva tatrapõllu mesiseid lõhnu ning silma hakkas harulise papli must vari, muutus õhtu uuesti harilikuks, vaikseks ja hääletuks päevatööst väsinud suveõhtuks.

Toauks oli haaki panemata nagu harilikult ja pimedast köögist punas sisseastujale vastu hõõguva suitsukoni stopptuli.

«Tere, taat,» sõnas Jaan vaikselt, et mitte äratada ema ja vanaema, kes magasid kõrvaltoas.

«Tere, poisu . . . Ikka jõudsid . . .»

«Jõudsin,» vastas poeg täismehelikult napisõnaliselt ja istus kobamisi laua taha toolile.

Jaan rohkem aimas kui nägi, et lauanurgal, ajalehe all, on piimaklaas ja võileib — tema igaõhtune täiendav toidunorm . . . Kevadepoole suvet polnud sellest just suurt asja — sellest võileivast. Aga pärast seda, kui perenaine kuulutas, et suvel olevat kasulik hästi palju marju ja igasugust muud «toorest» süüa, ning korraldas ka menüü vastavalt ümber — pärast seda oli lisanorm kodulaualt teretulnud. Jaan hakkas sööma.

«Mõtlesin, et tea, kas tulla vastu,» lausus taat ebalevalt. «Et äkki lõid kartma.»

«Tea, mis seal karta või . . .»

«Noo-neh!» oldi nõus. Sest kuigi kõneldi, et kord poonud Toomanimeline mees ennast petetud armastuse pärast suure kuuse otsa, ega tahetud pimedas hästi mööda kuusikuteed käia, polnud kuulda, et Toomas oleks kedagi kimbutanud. Ajad olid sihukesed, et ennem võis kimbutamist karta elavate inimeste poolt. Ja elavate eest polnud sa kaitstud ei päeval ega öösel, ei kuusikuteel ega oma toa nelja seina vahel. Eks hulkunud Jaan karja kannul päevad läbi metsasihtidel, raiesmikuservadel, kuusikualustel ja kaugel fuha ääres. Ei juhtunud seal midagi. Mis talle siis koduküla teelgi juhtuma pidi.

«Nõnda hilja sa pole varem tulnd . . . Mõtlesin, et eksisid ää.»

Jäigi lahtiseks, oli see nüüd öeldud vabanduseks, seletuseks või lihtsalt jutujätkuks; kuigi kännukaaluja oli harjunud üksinda töötades

isendaga hääletut kahekõnet pidama, oli mõnikord päris hea teise hingelisega juttu puhuda.

«Ei eksinud,» häälitses Jaan läbi leivapudise suu ja lisas veidi hiljem juba arusaadavamalt: «Seda et . . . mullikas kukkus metsas auku . . . Tead, just seal Kikkamäe noorte kuuserõngaste juures, kus me mullu suigisel korvitäie haavaseeni saime.»

Taat oli hetkeks suigatanud, kuid nüüd muutus ta virgemaks.

«Noo . . . Saite siis ikka eluga kätte?»

«Polnud teisel häda midagi . . . Ise kargas välja . . .»

«Siis oli hästi, et ikka ise välja sai.»

«No-jah, aga kodus nägi perenaine ära, et Mustikul jalg verine. Kaebas peremehele, et ma olla mullikat puretanud. Peremees jälle mulle harja . . . Ma siis seletasin, kuida asjalugu oli. Et polnud mul penigi kaasas — see va laiskvorst ei viitsi kuuma ilmaga üldse karjas käia — ja et tulin just läbi Kikkamäe männivõpsiku kodu poole, kui kuulsin ees raginat. Eks ma siis sinna joostes näinudki: seisab Mustik koopa ääres ja ise jõllitab lolli näoga sinna sisse. Ma ajasin ta sealt ära, aga seda ei pannud tähelegi, et tal jalg verine . . .»

Siis peatus Jaan, nagu oleks öelnud puha ja veel natuke rohkem kui vaja.

Kuid taat hakkas alles nüüd asja vastu huvi tundma. «Mis koobas see küll võis olla,» arutas ta. «Ega's ometi mõni arutu keset metsa kartulikoobast kaevanud.»

«Seda päris peremeeski,» vastas Jaan ja lisas, kõhklev ärevusenoodike kurgupäras: «Aga ma ei tohtinud ühelegi hingele sõna lausuda . . .»

«Mis suur saladus see siis on, et ühel mullikal jalg marraskil,» sõnas taat seepeale naljatoonil. Aga ka tema hääles oli järsku tunda ärevust ja ta suitsukoni hakkas tugevamini helendama kui enne.

«Ega see jalg . . . Aga . . . üldse,» ütles Jaan nüüd lausa vastu tahtmist ja jäi uuesti vait, nagu oleks talle pitsat suu peale löödud.

«Noo-jah, kui ei tohi, ega siis maksa rääkida,» ühmas taat leplikult ja nõnda nad kobisidki vaikides üles tare peale.

Värsket heina seal veel polnud, aga nurgas oli hunnik möödunud aasta pilliroogu, selle peal vana kasukas ja kasuka peal palakad. Roofüükad krabisesid külje all, krabisesid sel õhtul natuke rohkemgi kui harilikult, kuni lõppeks läbi pimeduse kõlas uuesti Jaani hääl.

«Taat, ae!»

«Noo-neh, mis on?»

«Taat, aga ega sa kellelegi räägi, kui ma sulle ütlen?»

«Kellele mul kõnelda . . . Kännutümikad ja tõrvakatel — need mu ainukesed seltsilised . . .»

«Nojah, ma siis räägin . . .»

Edasi olnud nõnda. Peremees hakanud pärima, mis koobas see sihuke on keset metsa. Tema vastanud, et oli jah koobas. Käinud ragin ja pragin ja kui ta juurde saanud, silmanud sedagi, et üks trepituhv viinud nagu kuhugi allapoole. Aga seal olnud pime, tema hakanud pelgama ja pistnud mullikaga võidu karjale järele. Soo-soo, öelnud siis peremees ja arvanud, et ju see koobas ikka inimeste kätetöö, kui isegi trepituhv olnud . . . Jäänud nagu mõttesse ja arutanud, et see ikka ülepea üks kahtlane asi, mille üle tuleb mitme mehega nõu pidada. Nõnda läinud nad kahekesi Kupjale — eks ikka selle omakaitsepealiku manu. Tema kraaminud uuesti oma loo lagedale, mille peale ka Kupja peremees arvanud, et ega see ikka üks õige lugu pole . . . Hulgub siin ringi igasuguseid kahtlasi tegelasi, kelle koht oleks ammu trellide taga . . . Ja rakette lastakse soo peal südaöösiti üles . . . Ega see muud ole jah, kui

üks bandiitide pesa või punker... Sealjuures vaadanud ta tähendusrikkalt ahju kõrvale seinale, kus rippus naela otsas vintpüss ja granaaditasku. Siis utsitanud perenainegi, et tehku nad ometi kord ühk puhtaks punastest ja kõigist nendest väänkaeltest, kes pagevad metsa, selle asemel et ausalt eesti rahvast kaitsta ja vaenlase vastu sõdida, nagu seda teeb nende poeg. Otsustatudki lõppkokkuvõttes, et hommikul hästi vara minnakse metsa — tema, Jaan, teejuhiks — ja uuritakse täpselt järele, mis seal on, ning kui vaja, hakatakse «õhku puhastama».

Soo-oh, nüüd oli see suur saladus südamelt ära räägitud.

«Oeh, poiss,» lausus taat. «Liiga palju oli sul täna tegemist nende... peremeestega...»

«Nojah... Ja kõik puha selle mustakirju mullika pärast...» kohmas Jaan.

«Mullikal pole aru peas...»

Jaan ei saanud aru, oli see öeldud kiituseks või laituseks, aga tõsi ta oli. Kuigi Mustik oli ainus mustakirju lehmavärss terves külas, polnud tal rohkem oidu kui ta rusketel suguvendadel, ja kiini kippus ta veel rutem jooksma — seda võis Jaan tunnistada. Kuid üldiselt oli Jaan siiski asjade käiguga ja mullika seekordse teguviisiga rahul. Eks Kupja peremees lausunud vihjamisi, et kui Jaan neid aitab, küllap tema siis märgib seda oma ettekandeski. Jaan võib saada koguni tasuta kooliharidusele.

«Taat... aja mind siis... kell neli üles...» pomises ta.

III

Küla magas, all heinamaaservas prääksus rukkirääk, ülal lakas oli pilkane pimedus.

Taat ajas ennast ettevaatlikult neljakäpuli, leidis kobamisi heinapeprede pealt särgi ja püksid, keeras mütsakusse kaenla alla, astus kikivarvul lakaluugi juurde ja ronis mööda redelit alla.

Redel kägises tasa iga ta jalaastumise puhul, kuid ümberringi oli kõik endisest veelgi vaiksem: Jaan magas rahulikult palakate vahel, rukkirääk tõmbas hinge, vaevu paistis ussaiast läbi ööpimeduse papli liikumatu vari.

Taat ei teadnud, kaua ta oli seal ülal avasilmi lamanud. Ta teadis, et alles kahe paiku hakkab taevaserv kirdes õrnroosakalt hahetama, et kell kolm on metsaalune juba hämarvalge ja veelgi tund hiljem tõuseb päike mändide latvadele.

Praegu oli väljas pime ja kell võis olla vaevalt tund aega üle südaöö.

Ta oli lamanud liikumatult ülal ja mõelnud rahutuid avasilmi-mõtteid. Algul olid need olnud hajuvil mõttekatked, kuid pikkamööda muutusid nad üha kindlapiirilisemateks, koondusid ja vormusid sõnadeks, mida ta kordas enesele ikka ja jälle.

«Kuradid... Isegi lapsi ei jäta nad rahule.»

Kuid võib-olla ei olnudki neid sõnu, oli ainult kõrvetav tusk ja viha — niisugune tusk ja viha, mille väljendamiseks jääb mannetuks igasugune sõna ja lause.

Ja siis tuli ta alla.

Ta seisis poolpaljana õues, lükkas linase särgi üle pea ja tõmbas korpunud presentpüksid rebadele. Siis ajas ta vanad puutaldadega saapaklopatsid paljaste jalgade otsa ja istus korraks trepile, et suitsu teha. Viimasel ajal oli ta harjunud enne järjekordse tõrvaskännu kallale asumist ikka kuhugi selga toetama ja piibutundi pidama.

See känd, mis tal täna tuli välja kaaluda, oli vist üks suuremaid ja haralisemaid ta elus. Pärast seda, kui mõttest hakkas kooruma tegevusplaan, oli ta kügelnud ikka veel teki all ja pidanud iseendaga võitlust. «Ära ole argpüks,» oli ta enesele kõrva sosistanud. «Oled maailmas küllalt kaua elanud, et teada, mida sa tegema pead. Sa pagesid küll siia soosaarele, et pääseda sõja eest. Aga nüüd on ta su kätte saanud. Tõuse, vana männijäss,» oli ta ennast siis tagant utsitanud. «Sa tead, et pead nüüd minema.»

Ja ta oli tõusnud ning alla tulnud, et minna öisesse metsa, mis hingas alles rahulikult sügavas unes.

Uuesti hakkas rukkirääk häälitsema. Seekord lähemal, maja taga, kus algas kaerapõld. Ta hääl kostis nüüd valjemalt, oli otsekui ärevust täis ja katkes poolelt sõnalt, nagu oleks keegi lindu hirmutanud.

Suitsu otsast pudenes tuhka ja koni lõi heledamalt hõõguma, heites punakat kuma heledatele kulmuharjastele ja päikesest parkunud kitsastele põsesarnadele. Öö oli jahe ja pani õlgu väristama. Linane särk, mis päeval töö juures oli higimärjaks saanud, ei kaitsenud nüüd külma eest.

Ta tõusis, vajutas suitsukoni saapakontsaga mulla sisse ning astus seglaselt ussaiast välja teele.

Rääk vaikis. Eemalt luhalt kerkis tuuleviru ja lõi puude ladvad nõrgalt lainetama. Mets ohkas ja sirutas ennast korra, et siis vajuda uuesti hommikueelsesse uneviirastusse.

Ei, ta ei sammunud mitte külatanumast alla ja Tooma kuusikust läbi. Too oleks küll lühem tee. Kuid seal olid talud, olid koerad, kes oleksid võinud haukuma hakata, ja inimesed, kellega oleks võinud rinnutsi kokku sattuda. Ennem siis pöörda üles metsateele ja meierei tagant sihile. On küll ring, kuid see-eest pole kedagi nägemas ega kuulmas.

Metsa all oli ikka veel pime, nii et tuli jalg jala ette teed kobada, pidades silmas vähe hahkjamat riba puude ladvus, mis tähistas sihti. Metsavaht oli lasknud sihi hiljaaegu üles äestada, nagu tulekaitseribalt nõuti: jalgealune oli konarlik ning mügerik, et murra või jalaluu pooleks.

Metsaalune lõhnas teisiti kui päeval. Kusagilt lohkudest ja põõsaalustest kerkis mädanevate lehtede, sookailu, pehkinud kändude teravaid ja rõskeid aure.

«Imelik,» mõtles taat. «Oled töötanud päev päeva kõrval raismikel, oled teinud lõunauinakut vanadel haohunnikutel, kuid seda sa veel ei teadnudki, et öösiti lõhnab mets teistmoodi. Ja küllap poleks teada saanudki, kui... kui...»

Teravamalt kui kunagi varem kahetses ta, et polnud siis läinud kaasa oma vabrikuga, kui aitas laadida tööpinke vagunitesse ja kui rong sõitis nendega itta, nende ja meestega.

Vanaks oli ta pidanud ennast, liiga vanaks, et lahkuda kodunt. Aga siis tulid sakslased ja ta pidi ikkagi minema kodulinnast ära. Sest neile ei lubanud ta südametunnistus tööd teha. Nii pages ta siia metsade ja rabade keskele, lootusega, et võib elada vaikselt, tegemata kellelegi head ega halba. Kui teda tuldi omakaitsesse «mobiliseerima», vastas ta, et on liiga vana sõdimiseks. Ja kui see ei aidanud, ütles, et tema ei tea sedagi, kust otsast püssil pauk välja tuleb. Seda küll ei ustud, aga küllap teda peeti natuke kohtlaseks juba varemgi, mingiks veidrikuks, kes aina müttab metsas oma kändudega ja kütab tõrvakatelt, ilma et ta maailma asjadest suurt hooliks. Nii jäeti ta siis rahule ja nõnda ta elas — nii hästi-halvasti kui oskas.

Nõnda ta siis elas... Hommikul vara metsa, õhtul hilja koju. Päev

läbi rahmeldamist, öö läbi õnnist unekest. Pühapäevgi kulus rohkem magamisele kui ülevalolekule. Ja seegi oli hea. Sest siis polnud aega millelegi mõelda. Mõelda . . . taat kartis.

Aga nüüd sammus ta ööpimedas metsas, rahutud mõtted olid need, mis teda tagant kihutasid, ja ta kiirendas veelgi sammu. See oli võimalik: ta oli jõudnud juba Põdra põlendiku äärde ja taamal ergas talle vastu kirdetaeva kahvatu helendus.

. . . Siis oli ta jõudnud Kikkamäe kuusiku servale ja pööranud mööda kvartalisihti paremale. Ta jalad oli sihiteel kastest märjaks saanud — jalad ja püksisäared samuti. Nüüd sahkatasid need üksteise vastu käies ja see oli ainus hääl vaikivas metsas.

Vanade tihedavõraliste kuuskede all oli hämar, kuid ees oli noor külvimets ja seal oli juba ärkava hommiku hahetust. Seal ees ta neid silmaski — sammu viisteist eemal noorte kuuskede vahel liigatasid mingid kogud. Taat jäi seisma ja pingutas nägemist, et saada selgemat pilti. Kuid kuused segasid ja tal ei läinud korda eristada üksteiseist noid mütsakus kujusid. Ta arvas ainult oletamisi, et küllap on tulnud õigele kohale ja küllap leiab ees õiged mehed. Siis läks ta veelgi lähemale, otse metsaserva. Nüüd, nüüd tuli neile seal hõigata, et ärgu nad laskma hakaku — ta on oma mehi — sõnatooja. Nõnda varjas ta ennast kuusetüve taha, küünitades pea ette . . . Aga ta ei jõudnud kättki suu juurde tõsta; midagi rasket rahmas vastu pead ja veel enne, kui see aisting ulatus ta teadvusse, vajus ta aeglaselt kuuse najale põlvili, ta käed lasksid krobelise tüve lahti — siis langes ta kummuli üle kuuse juuremügarike, nägu raskelt vastu orava puretud käbisüdamikke ja okkapuru.

IV

Taat lamas liikumatult selili, pea all mütsakusse keeratud presentmantel.

Otsekui kusagilt kaugelt ulatusid ta teadvusse üksikud sõnad, siis kellegi jutt.

«Siis ma nägin, ta tõstis käe üles, ma mõtlesin: nüüd laseb, kuramus, ja nõnda käiski püss palge ja kuul läks . . .»

See oli hele, tagasihoitud erutusest veidi rabe poisikesehääl. Talle vastas teine, tõsisem ja rahulikum mehehääl:

«Hüva . . . Mine kähku ja käsi üliõpilasel siia tulla. Ise jääd sinna. Ja vaata, »lisati hoiatavalt,« et sa seal enam paugutama ei hakka.»

Natuke venitamisi ja nohisevalt kõlas veel kellegi hääl:

«Tal põld mitte susspüssigi ligi — mis asjaga ta meid last oleks.»

«Hüva,» kordas jällegi endine hääl. «Poiss lõi verest ära . . . Lasta poleks muidugi maksnud . . . Nüüd tuleb kiirustada . . . Jätkake seal . . . Ma jään veel siia.»

Taat ei taibanud, kellest nad räägivad ja kus ta on. Ta avas silmad, nägi pea kohal põlismetsa kuuskede haralisi oksalabakuid ja kõrgel nende kohal kahkjassinist taevast. Siis tuli talle kõik meelde. Ta ärgitas ennast üles upitada, et vaadata, kuhu jäid mehed, kes siin rääkisid. Aga otsekohe tundis ta, kuidas pea hakkas ringi käima — raskelt, raskelt, ja ta vajus oiates tagasi.

Siis tundis ta kinnisilmi, et keegi kummardub ta kohale, kellegi karesoe peopesa puudutas ta otsmikku.

«Oled sa ärkvel, vana?»

Ta avas uuesti silmad ja nägi enda kohal hallis sogemütsis ja vattjoppis mees, kelle habemessekasvanud näost vaatasid talle otsa kaks erksat silma.

«Ju vist olen õiges kohas . . .» sõnas taat kahtlemisi.

«Seda sa pead juba ise teadma.»

«Olete vist neid mehi, kes lasevad öösiti soo peal rakette õhku?» uurites ta.

«On ka rakette lastud,» oli põiklev vastus.

«Ja kellel metsas on koopad kaevatud, kuhu vasikad sisse kukuvad?» sõnas taat.

«Tuli koopaidki kaevata . . .» öeldi talle nüüd üpris selgelt. «Mis teha — oleme ise oma peremehed, sulaseid meil pole, keda kaevama panna . . .»

«Siis . . . siis . . . olen ikka õiges kohas. Tulin teid hoiatama.»

«Siis nii, nagu me arvasime,» mühatas kuulaja.

«Nii jah juhtus,» sõnas taat alistunult ja jutustas, mis õhtul külas oli toimunud.

Kui võõras oli kuulnud kogu loo, vilistas ta. «Ah siis täna hommikul tullakse meil nahka üle kõrvade tõmbama. Ja koguni mitme mehega . . . Noh, siis nad leiavad . . .» ta vaatas kella ja viipas kedagi eemalt, «leiavad kõik vastuvõtuks valmis.»

«Mul tuleb poiss teejuhiks,» sõnas taat areldi ja otsekui paluvalt.

«Poisi pärast ära pelga. Ei juhtu talle midagi. Kuigi ta vääriks karistust. Kes lubab noorel kultuuril lehmi karjatada. Ja lobiseda armastab ta ka liiga palju.»

«Küllap olen ise süüdi . . . Pidasin teda liiga nooreks, et rääkida maailma asjadest . . .»

«Ajad on niisugused, et ei tähenda siin noor ega vana . . . Sakslased veavad lapsigi kodudest ära . . . sunnitööle.»

«Nojah . . .» vastas taat ohates ja sulges silmad. Ta oli rääkinud, mida rääkida tuli.

. . . Siis tundis ta, kuidas keegi sidus midagi ümber ta pea. Oli valus, kõrvetavalt valus, ja ta oigas ning püüdis uuesti istuli tõusta.

«Ole aga rahulikult, vana,» öeldi talle. «Midagi pole katki . . . Seome pea kinni, siis võid liigutada . . . Haav on tühine . . . Kriimustus . . . Ainult et . . . põrutus oli tugev. Nüüd vaatame, ehk saame istuligi tõusta. Nii . . . Veel natuke . . . Pea vist käib ringi . . . Pole viga — see läheb üle . . .»

Nõnda kantseldati teda nagu last . . . See ta vist ongi, keda kutsuti üliõpilaseks.

Ta avas silmad ja nägi enda ees noort mustajuukselist meest. Kuid habet tal polnud ja vattjoppi samuti. Oli lukkudega spordisärk ja kaela ümber sall.

Too muigas ja jätkas juttu.

«Täna õnne, et allapoole ei jooksnud. Siis juba . . . Võta sa teda pealuust välja. Aga nüüd pesime puhtaks, tegime sideme . . . Nõrkus vahest nõnda kähku välja ei lähe . . . Aga küllap me su koju aitame. Kus kandis elad?»

«Rihmakülas . . . Ehk pääsen omal jõulgi,» sõnas taat kõhklemisi, otsekui nõu küsides.

«Ei tohi pingutada . . . Oled seal uus elanik vist?»

«Uus olen . . . Linnast tulin . . . sõjapakku.»

«Aga kätte sai siingi . . . Jah,» lausus ta mõtlikult. «Sõda on igal pool . . . Varem või hiljem, aga ükskord ikka . . . tuleb otsustada . . . Parem kui varem, näed, muidu võid omade läbi pihta saada . . .»

«Tean'd ma ennest veel isegi, kes olen, oma või võõras. Aga see on õige, et — otsustada tuli . . .»

«Noh, ja nüüd?»

«Nüüd juba tean . . .»

Hommik võttis järjest laiemalt maad. Siin kuuskedegi all oli muutunud kahvatuvalgeks, aga kirdest paistis juba läbi oksavõrade pilvetriipe. Tuuleõhk käis läbi latvade ja mets ringutas und silmist.

Partisanisalgal oli kiire. Vaevalt oli üliõpilane lõpetanud sideme tegemise, kui juba tulid mehed, et taati koju saata.

«Aitäh,» sõnas habemik vattjopis. «Tulid meile appi, kui vaja oli . . . Peame meeles . . . Aga nüüd lähme lahku . . .»

«Nii et lähete ära?»

«Sangla soo on suur — sealt meid ei leita . . . Pealegi on meil teises kandis tegemist.»

«Aga seal?» viipas taat põõsaste poole.

«Seal . . . seal on ainult üks vana koobas, mis mitte midagi ei ütle.»

«Varsti tuleme tagasi . . . Sina, vana, vaata, et peremehed su poega hundikutsikaks ei kasvata . . . Seda nad . . . oskavad.»

Nõnda oli lausutud otsekui möödaminnes. Kuid taat pidas seda siiski etteheiteks, et ta pole oma poisiga tegemist teinud. Ta langetas süüdlaslikult pea, sest nii see tõepoolest oligi. Ta oli kogu maailmale veel päev tagasi pööranud liiga yähe tähelepanu.

«Kui tagasi tulete, on . . . teistmoodi,» tõotas ta.

«Me tuleme peatselt . . . Aga nüüd . . . on aeg minna.»

Ja siis nad läksid. Taat sammus ise, kuigi nad tahtsid teda kahelt poolt toetada. Ta sammus ise, olles põrutusest alles nõrk ja aeg-ajalt pisku seisatades, et hinge tõmmata. Ta teadis nüüd, et täna pole ta enam nimetu kännukaaluja, nagu kaks ränkpikka üksildast aastat, vaid et ta on jällegi saanud osakeseks suurest töölisväest. Ja see andis talle imepäraselt jõudu. Ta sammus ise, ja nõnda liikusid nad kolmekesi hanereas piki hommikuähmast metsasihti küla poole, kadudes üksteise järel soost Põdra põlendikule kerkinud udu sinakashalli loori.

TALLIMEES VILMA

Kui Vilma oli mehe maha matnud, muutus elu märksa tühjemaks ja kurvemaks. Varem olid nad käinud igal pool ikka koos — sünnipäevadel ja peiedel, Lossimäel maitulel ja Armuorus suvepeol. Nüüd aga oli nii, et oma kodus olid peied; nemad, kaks nõrgakest naishinge, askeldasid ja talitasid külanaiste abiga, kolmas, see tugev, oli aga kirstus ega mõelnudki neile appi tulla. Ja nii nad talitasid ja nutsid teineteise võidu — ema ees, tütar memme seelikusabas tagantjärele.

Aga siis tulid jälle igapäevased tööd ja mured: käi kolhoosipõllul tööl, saada tütart kooli, õmble talle riideid, nõelu sukki ja paranda kingi. Ja harjusid nad kahekesi elama, nagu oleks varemgi nii olnud.

Tütar aga kasvas ja kasvas. Kasvas päevadega, sirgus kuudega. Kleidid jäid lühikeseks, enne kui jõudsid tolmulapiks kuluda, kingad muutusid kitsaks, enne kui kontsaplekid maha hõõrdusid, kaks hiiresaba kuklas kasvasid ilusaks suureks patsipaariks.

Ja siis ühel sügishommikul viskas Vilma kimpsud-kompsud vankripärra ja viis tütre bussijaama. Väike-Maimu oli suureks sirgunud ja sõitis ära kaugele. Läks kooli ametit õppima.

«Ära, memm, muretse, küll ma juba seal hakkama saan,» lohutas tütar ema veel bussiuksel. «Ma kirjutan ka kohe, kui pärale jõuan.»

Ema sõitis üksi koju tagasi, viis hobuse talli juurde ja tuli siis kambrisse, istus laua taha jalgu puhkama. Aga laual oli tütre vana pleekinud ja katkine kodukleit, mida too polnud kaasa võtnud, sest «kus sa seal suures linnas teda kannad . . .» Ema vaatas nüüd seda kleiti, ja siis hakkas tal korraga nii kurb, et puhkes lausa suure häälega nutma, nagu oleks tütregi hauda mehele järele saatnud.

Sellest ajast muutus Vilma veelgi vaiksemaks. Ei ta teinud töö juures enam nalja ega naernud ka teiste naljade peale. Ja koduteel kõndis ikka omaette, nagu teiste teed ei lähekski sinna, kuhu tema oma sammud seab. Kui aga keegi juhtus pärima, et kuidas tütar ka linnas elab, pidi Vilma aina oma tütart kiitma. Kuid endal läks meel siis ikka haledaks ja silmad nõrgusid märga täis. See oli päris võõras vaadata, sest kõiki neid Rihmaküla naisi peeti kangeteks naisteks, kes ei nuta ka siis, kui surm silmaga näha. Teadagi — eks olnud nad ju siin kõik omal ajal meeste kõrval kalavenes noodaköit sikutanud, eks aidanud nemad maju üles lüüa ja hoidnud adrakurgesid pihus.

Kuid nüüd tuli välja, nagu polekski Vilma see õige Rihmaküla naine, sest tema vajus lausa norgu. Aga see võis ka nii olla, et Vilma oli Rihmaküla naine küll, ainult temal ei olnud enam meest kantseldada, ei olnud isegi tütart turgutada, ja sellepärast oligi ta nagu loperdav puri, mis ei võta enam kuidagi vedu.

Ühel õhtupoolikul, kui Vilma istus köögis laua taga ja vaatas väsinud pilguga tühja toanurka, mõeldes nendele tegemistele, mis kõik tahaksid teha, tuli talle külaline.

Niisugust võõrast poleks ta teadnudki oodata. Sest mis asja võinuks olla kolhoosi esimehel tema juurde. Pole ta ju midagi kurja teinud, pole ka midagi head korda saatnud, pole üldse midagi silmatorkavat ette võtnud.

Aga siin ta oli, see nende kolhoosi esimees Aleksander Paas. Tuli sisse, teretas, istus laua taha taburetile ja ütles, et puhkab natuke jalgu, sest on tulnud alt järve äärest tallist ja väsinud teel väga ära. Siis hakkasid nad rääkima; esimees küsis, kuidas tütrel linnas läheb ja kuidas Vilma nüüd üksipäini hakkama saab. Vilma imestas, et näe, kus esimehel kõik teada, et ta üksi on, et tütar linnas koolis ja puha. Ja siis ta seletas, kuidas tema käsi käib. Ja et esimees kuulas tähelepanelikult, noogutas õigel kohal peaga ja ohkas Vilma ohkamistele kaasa, siis usaldas Vilma esimehele kaevata sedagi, et sestsaadik, kui tütar linnas on ja tema üksinda kodus, pole nagu õiget tahtmist töödki teha.

Esimees ütles selle peale, et tõsi ta on, et raske nii ja teisiti. Raske on sedasi, kui pole kellegi eest hoolitseda, kedagi karjatada ja talitada, aga veel raskem on siis, kui seda kantseldamist ja karjatamist on nii palju, et öösel ei tule undki peale.

Ja siin mõtles esimees muidugi ennast. Ja et tal tõesti oli palju muresid südamel, võis sellestki näha, et temal oli märksa rohkem rääkida kui Vilmal. Oli nii palju rääkida, et Vilma pidi lõpuks aina kuulama ja noogutama, noogutama ja kuulama.

Jah, aga kõige rohkem muret, ütles esimees, teevad niisugused inimesed nagu see tallimees Mart sealt Taanieli tallist. Temal tall parem ja hobuseid vähem kui kuskil mujal, aga loomad jäävad järjest kõhnemaks ja kiduramaks, nagu oleks neile mingi salajane taud sisse pugenud. Aga brigadiir näinud eile õhtul, kuidas tallimees kõmpinud koju, kott seljas. Koti põhjas olnud aga auk ja — kaeratee taga. Nii et hobuste kaerad läksid hoopis tallimehe ruigamitele. Täna käinud nad brigadiiri ja revisjonikomisjoni esimehega seal ning saanud kätte kotitäie kaeru. Ja tema, esimees, saanud kole vihaseks ja öelnud tallimehele, et ärgu ta oma nägu talli poole näidaku. Nojah, aga nüüd on ise pitsis, sest pole ju kedagi talli saata. Kohe nii hull lugu, et tule kas või ise kantseleist alla hobuseid talitama.

Siis peatus esimees ja vaatas Vilmale otsa, nagu ootaks, mida küll tema selle peale kostab. Et aga Vilma ei osanud mitte midagi kosta, siis küsis esimees, kas Vilma ei oleks nõus minema Taanieli talli hobuseid talitama. Kui Vilma läheks sinna, siis tema, esimees, võiks rahuliku südamega mäele jääda ja kolhoosi asju ajada.

See jutt lõi Vilma esiotsa tummaks. Aga kui ta natuke toibus, siis hüüdis täiest südamest: «Aga esimees, mina ei tunne ju hobuseid mitte mõhkugi; mul pole eluilmaski endal hobust talitada olnud, kuidas ma peaksin siis veel terve tallitäiega hakkama saama!»

«Põle see asi ühti nii hull, kui este paistab,» vastas esimees. «Hobusetalitamise õpid ruttu ära . . . See palju hõlpsam kui lehmatalitamine, sest lehmi tuleb ka lüpsta, aga hobuseid ainult sööta, ja see käib nõndasamuti nagu lehmade või kitsede söötmine.»

Ja siis seletas esimees veel, et mõelgu aga Vilma päris tõsiselt järele, sest kuigi see asi veel nii hull ei ole, et ta peab just ise alla talli tulema, on sinna ikka inimest vaja küll, ja tema iseendas mõtles, et tallimeheamet oleks Vilmale päris konti mööda.

Nii rääkis esimees, jättis siis kättpidi jumalaga ja läks ära.

Taevavägi, mis sel esimehel küll järsku pähe tuli, jäi Vilma mõtlema. Miks tal oli vaja just teda tallimeheks kutsuda! Teda, kel pole eluilmas enne hobust tallis suksutada olnud, kel pole talligi olnud, kuhu niisugune panna. Ainult siis, kui ta oli väike ja vanemad Mäeltkülas suures Peebu talus teenijaametit pidasid, juhtus, et väike Vilma jooksis kodunt ära nurmele, kus hobused olid ketis, ja aina turgutas ja ketitas

neid seal, aina noppis ristikupõllult paremaid suutäisi neile, senikaua kui kodunt teda otsima hakati või peremees nurmele hobuse järele tuli. Siis tõstis ta Vilma alati vana rahuliku Miira turjale, käskis lakast tugevasti kinni hoida, ja nii ratsutas tüdrukutirts koju tagasi, enesel süda heameelt ääreni täis. Kuid ükskord oli üks hobune nurmelt lahti pääsenud ja ära jooksnud. Ja siis arvasid kõik suured nagu ühel nõul, et ega see teisiti ikka juhtuda saanud, kui et väike Vilma käis jälle hobuseid ketitamas ja lõi vaia nõrgalt maa sisse. Siis sai ta memmelt niisugused triibulised, et ei julgenud pärast sinnapoolegi minna, kus hobused olid. Nõnda piirdusidki Vilma kogemused hobusetalitamise alal lapsepõlvemälestustega ja ta ei saanud mitte aru, miks esimees nüüd just tema juurde tuli.

See lugu oli aga järgmine. Kord aastat viis tagasi sõitis traktorijaama agronoom Aleksander Paas komandeeringust koju. Ta oli olnud tööl kauges metsataguses rannakolhoosis ja sõitis nüüd küüdimehega bussijaama. Oli nukker sügistalvine päev, maa oli jäätunud, lund ei olnud, ja pikkamööda lõgises vanker üle jäiste teekonaruste. Küüdimeheks oli tal kolhoosnik, keda hüüti Vilmaks, ja juttu ajades sai agronoom teada, et Vilma ruttas apteeki mehele rohtu tooma, sest mees olla järvel kalapüügil kõvasti külma saanud, köhib ja on palavikus. Siis rääkisid nad veel ilmadest ja taliviljadest. Tee aga veeres ja veeres rataste all. Nad jõudsid juba Veeriku veskist mööda ja pöörasid üles Raatma männiku vahele. Tee oli kiira-kääruline ja järsku keeras ühe teekäänaku tagant suur veoauto neile vastu. Küüdimees rabas ohjadest, hobune hüppas kõrvale, aga rattad libisesid edasi mööda külmunud vankrirööpaid. Küüdimees sikutas kahe käega ohjaharu, hobune keeras risti teele ja tõmbas nii, et vankritelg raksatas, rattad tõusid rööbastest. Auto pidurdas nii järsku, et terve masin oigas käes. Aga autogi rattad libisesid mööda klaasjat jääd edasi, aina edasi. Siis tõmbas hobune vankrit, ta tagajalad kerkisid teepervele ja samal ajal raksatas auto vastu vankri esimurka.

Kõik jäid liikumatult seisma, nii autos kui ka vankris olijad. Nad nagu imestasid kõik, mis siis õieti juhtunud on. Ka hobune seisis teepervel, nina vastu härmatanud männioksi, ja kuulatas, et mis nüüd edasi saab.

Siis toibusid kõik, ronisid maha, hakkasid läbisegi seletama, kuidas see siis juhtus ja mis siis nüüd teha. Said lõppeks jälle teele ja sõitsid edasi. Pärast jutustas küüdimees, mis ta tundnud oli, kui auto neile peale libises. «Ja kui ma siis nägin, et see masin meile peale veereb otsekui noodaregi, siis sähvatas mul mõte peast läbi: saaks aga nüüd hobuse pervele! Ja kui ma siis ohjaharudega korra laksatasin, nii ta hüppaski kohe välja.»

Tema, agronoom, kuulas seda juttu ja talle jäid imeselgesti meelde need küüdimehe sõnad: saaks aga hobuse pervele. Iseendale ja temale küüdimees ei mõelnudki, nagu neid polekski ähvardanud mingi oht. Aga hobune tuli päästa.

Pärast ütles ta Vilmale: «Hobune nüüd küll pervele, aga meie ise oleksime võinud auto alla jääda ja surma saada, kas te sellele ei mõelnud ka?» Ja see kõlas nii, nagu oleks ta tahtnud küüdimehele etteheidet teha, et temal on kodus naine ja lapsed, kes oleksid võinud isata jääda. «Oi-jah,» hüüdis siis Vilma, «seda mul küll meelde ei tulnud, et löö kas või kohe maha.» Siis hakkas agronoom naerma ja ütles, et hobune oli masinale kõige lähemal, küllap ta siis sellepärast tuligi kõigepealt

meelde. Nii et kui nemad kahekesi oleksid autole kõige lähemal olnud, küllap siis küüdimees oleks nendelegi mõelnud.

Nii see juhtum oligi, kus praegune esimees Paas ja kolhoosnik Vilma esimest korda kohtusid. Aga hiljem tundis esimees ta ära, ja kui tal tallimeest vaja oli, mõtles, et kes see ikka paremini hobuste eest hoolitsema hakkab kui Vilma.

Ja ega esimees eksinudki. Kui Vilma hakkas Taanieli tallis kolhoosi kabjakandjaid suksutama, tegid nood jõudsamalt tööd. Ka rakmed olid neil terved ja iga asi korralikult paigas.

Aga kõige tähtsam oli see, et sellest ajast, kui Vilma sai tallimeheks, muutus ta märksa lõbusamaks. Ajas hommikul tööleminejatega nii head juttu, et lase aga olla. Ainult kui keegi hobuseid hooletult hoidis või higiseks ajas, sai Vilma pahaseks. Ja ükskord, kui postivedaja, vana Sääriku Kai, jootis higisele hobusele külma vett, läks Vilma nii vihaseks, et Kai kuulis head ja paremat ja pages tallist välja.

Kai pidas pikka viha ja käis esimehele tallimehe peale kaebamas. Ega ta seda seletanud, et ta hobuse märjaks ajas ja sugeda sai. Tema rääkis esimehele hoopis, et see nende tallimees olla vahel natukene imelik, nagu mitte täie aruga. Et äkki teeb ühel heal päeval veel hobustelegi midagi . . .

«Mis sel tallimehel siis viga on?» küsis esimees.

«Ega suurt muud aru saagi, kui et ajab üksinda juttu, nagu kuri vaim käiks peale . . .»

«Tohoh,» ütles esimees. «Ega tea, äkki on tal kurjad kombed küljes.»

«Oi, sa jesse küll, et ma ise selle peale ei tulnud, no mis see muud ikka on . . . Vaadaku esimees, missuguseks need hobusedki on läinud sellest ajast, kui tema tallimeheks on. Ümmargused kui sohvarullid. Ega see muud tähenda, kui et on ära lausutud või täis puhutud . . .»

Siinkohal hakkas esimees suure häälega naerma. «No jätke nüüd!» hüüdis ta. «Olgu nüüd mis tahes, aga tänapäeval inimest nõiaks pidada — see on ikka liig mis liig. Niisuguste asjadega küll ei maksa välja tulla.»

Pärast, kui esimees kord talli juures käis, jutustas ta ka Vilmale seda lugu. Vilma hakkas naerma ja vastas: «Ma ajan mõnikord juttu küll, kui hobuseid söödan. Aga ega ma siis iseendaga . . . Räägin ikka nende hobustega. Nendega on hea kõnelda, kuulavad vaikselt su jutu ära ja noogutavad peale.»

Ja nii leidis lesknaine Vilma endale uued sõbrad, kelle eest hoolitseda, keda turgutada ja kellega juttu ajada.

KUIDAS TOIMETAJA PUHKUSELE LÄKS

Toimetaja istus kabinetis ja parandas käsikirju. Tema pikk ja toimekas nina liikus sulepeaga kaasa — esiti pikkamööda vasakult paremale ja siis jälle jõudsasti tagasi.

Järsku tõusis nina üles, vurrupahmakast kostis urinat, vihast ja rahulolematut:

«Ei susi sööks neid . . . Ametniku surm on parandada sihukesi käsikirju . . . Kuula, kuidas nad kirjutavad, eks ikka need spetsialistid: «Karja talvise laktatsiooniperioodi edukaks teostamiseks tuleb käesoleval perioodil asuda koheselt koresööda kadudeta varumisele tallidesse ja küünidesse.» Keerulisemalt enam ei saa öelda.»

Meie naersime, toimetaja vaatas lootusetult ringi ja siis vajus ta nina uuesti norgu, kadus käsikirjalehtede vahele.

«Ellu jäin,» ohkas ta täiest südamest, kui viimasele lausele oli punkt pandud.

«Ellu jäin,» karjatas ta veel kord. Ja pahvatas siis:

«Esmaspäevast lähen puhkusele. Enam ei kannata välja.»

Ta üllatus oma ootamatust otsusest. Nina tegi õhus kaare, prillid nõksatasid otsmikule ja vurrupuhmas hakkas uuesti liikuma.

«Istmik peaks veel vastu . . . Lähed koosolekule, võtad padja ligi. Aga pea läheb segi . . . Oi, oi, ei sinna aita padi ega äädikakompresski.»

Silus laia kämblaga kortsud otsmikul vähe siledamaks ja jätkas:

«Ja missugune suvi läheb kaduma! Süda hakkab valutama, kui mõtled. Praegu neelab ahven kas või tühja õnge. Sõuad kivivare peale, viskad sikuska vette, teed paar korda sirk! sirk! ja juba ta veabki. Tõmbad nagu kulda välja . . . Üks . . . kaks . . . kolm . . . Siis ei jõuagi enam lugeda . . . Sõuad kaldale, roogid kalad puhtaks, viskad patta. Pipart ja loorberilehti juurde — no tuleb uhhaa, no tuleb . . . Keele viib kurku . . . Kui veel pada natuke roostes on . . . See annab selle viimase lihvi. Siis on sihuke mekk nagu kohal valge-veini-kastmes.»

Me neelatasime . . . Toimetaja heitis imetleva pilgu üle prillide, tuges tooli seljakorjule, sulges silmad. Ta nina liikus, nagu ahmiks juba praegu uhhaa magusat aroomi. Siis tõusis ta üles, tammus mööda tuba ja põristas:

«Aga kas teate, et siis, kui käol odraokas kurku jääb, on aeg seenile minna. Pilvikud ja riisikad — need on muidugi sügisepoole. Aga kukeseen on suvepoiss. Kükitad põõsa alla — näed: poolest saati sambla varjus, kollane nagu võisai. Ja ikka mitmekaupa parves . . . Ikka mitmekaupa . . . Kui korv hakkab täis saama — siis vast leiad selle õige koha. Ajad särgi maha ja — seened sisse. Viimaks ajad püksidki jalast, kühveldad seeni värvlini täis. Kodus hakid peeneks ja kohe pannile. Kupatad kergelt läbi, kallad vee ära. Singirasva on vaja — siis on nagu munapuder.»

Me maigutasime suud ja neelatasime uuesti. Toimetaja kõrisõlm tantsis üles-alla, ta hakkas kätega vehkima, nohisema ja möirgas:

«Ei enam pea mind ükski vägi siin kinni. Nüüd läheb see mees suvitama.»

«Minevaasta jäi sul puhkus saamata,» lausus Tooma Peeter mõtlikult — tema oli meil tookord kaastööliseks.

«Nojah, siis jäi Volts haigeks.» (Kauri Volli oli asetäitjaks.) Ja põristati selgituseks: «Oli kõik minekuvalmis, õngelatid ja kohvridki pakitud. Järsku — nagu pomm selgest taevast — Volts kopsupõletikus. Sa sinine silmakivi! Oleksin ma ta siis kätte saanud, ma oleksin teda veel õnnistanud.»

«Üleminevaasta olid sa ka siin,» lausus Peeter endamisi.

«Siis käisid suurkoolist praktikandid . . . Jäta sa neid tüdrukuid teie huntide keskele üksinda,» vastas toimetaja ja müristas:

«Aga sel aastal praktikante ei tule. Ja kui keegi mõtleb haigeks jääda, saab sedamaid käskkirja.»

Siis rahunes ta. Istus ja hakkas neid viimaseid käsikirju sealt kausta vahelt revideerima — et mis läheb arhiivi, mis ümbertegemisele ja millele vastus kirjutada. Kaustavahe olgu tühi, enne kui ta lahkub.

Ja kuigi käsikirjad olid samasugused nagu varem, ei vandunud, ei kirunud ega neednud ta enam taevast ja maad kokku. Inimene võib kõike taluda, kui ta teab, et järgmisel esmaspäeval sõidab puhkusele.

Õhtul ilmus Sass — kirjanduslik kaastööline — maalt tagasi. Kulm kortsus, silm põrandal, käed taskupõhjas. Kõnnib peretoas edasi-tagasi nagu lõvi puuris.

Mdagi juhtus. Kas ei saanud materjali, polnud esimeest kohal või oli jälle oma artikli pärast tõmmata saanud. Nagu kord, nädalat paar tagasi. Siis sai põrsaste pärast. Kolhoosnikud naernud: «Meie kõnelesime sulle vasikakasvatamisest, sina kirjutasid põrsapidamisest. Kust sa küll need põrsad sinna võtsid?» Teadagi kust — eks peast. Meie Sassa on küll kange kirjamees — kahju ainult, et ta põllumajandusest suurt midagi ei tea.

Kõndis, kõndis Sass ja seadis sammud toimetaja manu.

«Seesamune . . . ma tahan kooli minna.»

«Mis?» kuuldus vurrupuhmast.

«Õppima tahan minna. Nii ma enam ei tööta, külapenidki naeravad.»

«Eks siis mine,» nohiseti selle peale rahulikult.

«Ma teen's avalduse. Viieteistkümnendast palun vabastada . . .»

«Mii-ss! Sa tahad ära minna?» karjatas järsku toimetaja.

«Nojah,» vastas Sass nõutult. Ja selgitas: «Eksamid algavad esimesel augustil. Aga enne kuluks paar nädalat raamatuis tuiata. Muidu ehk ei pääse sissegi.»

«Sa tahad ära minna!» karjatas toimetaja uuesti.

Siis alles mõistis ta Sassi sõnade kogu traagikat. Ja hakkas üürgama. Ta nina hüples, ta prillid tantsisid, ta käed käisid nagu veskitiivad ja vurrud pildusid sõnu nagu kuulipildujast:

«Sina, vurle, tahad mu puhkuse hakkama panna. Siis jällegi läheb kõik vett vedama, kukeseened ja ahvenauhhaa, pardipraad ja . . . ja . . . ja . . . Oh needus ja põrguvägi . . . Sina, sina sindrinahk. Siis nüüd tuled sa oma jutuga. Siis nüüd, kui mul kõik valmis on, kui ma kõigile rääkisin, kui ma vandusin . . .»

Tal tuli õhust puudus. Nägu kiskus tumepunaseks, nina sinilillaks ja silmad hakkasid vett jooksma. Ta läkatas, oigas ning võttis kahe käega kõrvadest kinni ja sakutas, nagu oleksid suured kestendavad kõrvalestad kõiges süüdi. Ka selles, et tal järsku nõnda vähe õhku on.

«Ma võin ka esimese augustini siin olla,» ruttas Sass vaikusemomenti kasutama ja vana rahustama.

Nüüd solvus toimetaja.

Peab see poiss teda mingiks pimedusejüngriks, mingiks obskurandiks, kes ei saa aru koolitarkuse tähtsusest! Kes siis veel mõistab seda, et jällegi on vaja kooli minna . . . Kes veel mõistab seda paremini kui tema, kelle koolitee lõikas risti pooleks sõja verine rada.

«Kuradile,» kõhises ta. «Kui juba kooli lähed, siis võta terve kuu. Et ka seal läbi ei põru või tühja tuult taga ajama ei hakka.»

«Õpi siis,» oleks ta tahtnud veel öelda. «Õpi siis minu eest ja meie kõigi eest, kes me peame siin töötama kuumadel suvepäevadel . . . kõigi nimel, kes me unistame oma seentest ja kalauhhaadest ega näe neid võib-olla ka järgmisel ega ülejärgmisel suvel.»

Nõnda oleks ta tahtnud öelda, aga häbenes. Tal oli õrn ja tundlik süda — sel vanal karul.

Nii ta vaatas vaid korraks andekspaluvalt Lenini värvitrükis portree paele vastasseinas ja vehkis Sassile käega, et see kaoks.

Pärast tuli Tooma Peeter kabinetti.

«Noh, va kaaren-ennustaja,» urises toimetaja. «Ongi mu puhkus seal . . . Sedapsi, vana, et istume jälle kahekesi suvel siin käärkambris . . .»

«Ma teadsin seda,» vastas Peeter.

«Mh?»

«Kas ma's sind ei tunne. . . Ega me esimest aastat koos tööta.»

Toimetaja ei lausunud sõnagi. Vaatas vaid häbelikult nagu süüteolt tabatud koolipoiss uuesti sinna üles, kus Lenin silmanurki kibrutas, siis nooskas ninaga õhku ja torises.

«Jäta teid siia omapäi . . . Nagunii süda kripeldaks, et ei tea, mis teete või olete . . . Mis puhkus seegi oleks . . .»

Nõndaviisi lõpeb lugu sellest, kuidas meie toimetaja puhkusele läks.

TEEKAASLANE

Oli sombune talvepäev. Lumiste väljade kohale tardunud pilved haudusid sadu; aurune ja rõske õhk tõotas sula.

Sammusin mööda maanteed. Seljakott ei olnud raske, aga tee oli pikk. Astusin aeglaselt, vahetevahel jäin seisma, vaatasin ringi ja kohendasin kotirihmu.

Veduri lahkumisvile oli juba kõrvust kustunud, rong ise kadunud metsade vahele, jaama ümbritsev hall majadekobar jäänud kaugele seljataha.

Tee roomas üles mööda Vooremäe pikka lauska külge. Kurakätt oli lumeredelite rida pugenud hangede varju, hüvakult aga ajas irevile oma luitunud hammasterea.

Harvad elamud siin-seal põldude vahel ja metsatukkade ääres kössitasid elutult nagu mutimullahunnikud; surmvaiksed olid ka lumerüüs kuusikud ja inimtühi talvetee.

Pärast linnatänavate kärarikast siginat-saginat ja rongi rataste tõtlikku marssi oli talviste väljade suur vaikus lausa valus ja kõrvadele nii harjumatu, et need hakkasid kumisema nagu telefonitraadid pakases ja tuisutuules.

Hakkas nukker ja kõle astuda mööda seda pikka, pikka teed, kuulata kõrvades vaikuse kuminat ja mitte kusagil näha ühtki hingelist.

Sammud üha edasi ja edasi ning siis väsid heitmast pilke ümbritsevaile lagendikele ja käidud teele. Tead, et ees on palju rohkem kui seljataga, aga liikmetes on tunda juba kerget väsimust.

Hakkad mõtlema sellele, kuidas keerad ükskord koduväravast sisse — kui maa ja taevas sulab ühte õhtuhämaruse hallusse ja oled surmväsinud auruse talveõhu niisketest sõõmudest. Aga kodulaual ootavad sind tulipalav tee mustasõstra-mahlaga ja soojad korbid. Koldelt õhkub kuiva kuuma ja õhus hõljuvad kuusepalkide tuttavad vaigulõhnad.

... Nii ma astusin. Ega märganudki, kuidas mulle oli jõudnud järele samasugune üksildane maanteekäija. Võpatasin mõtteist, kui kuulsin seljataga lume kriginat võõra teelise kiirete sammude all.

«Jõudu!» hõikas ta.

«Kulub ära.»

Ennäe inimlast, kes mu kõrval sammub! Taadi maani kasukas, memme triibuline suurrätt, sellest väljas ainult püsti ninanöps ja nirgi vilgas ning pärimishimuline silmapaar. Aga ... kes sa siis oled? Kas poiss? Või tüdruk?? Mitte ei saa aru! Hääles tütarlapse pehmus ja poisikese tarmukus, sammus juba täiskasvanu rüht ja veel alaealise vallatu, vaevalt taltsutatud kekslemine. Ja kuhu sa's üldse lähed, imelik laps, sel talvisel ja inimtühjal teel?

«Kaugele lähed?»

«Sinna ...» viipab käega alevi suunas.

«Mida's sinna?»

«Apteeki ... Rohtu tooma ...»

«On's keegi haige?»

«Väike uteke jäi haigeks ...»

Ja siis puhkeb pajatama, nagu oleks pidanud kaua-kaua sõnatult istuma.

«Meil nüüd puha pikali — memm ja vanaema ja ... Esiti käisin ikka mina apteegis rohtu toomas. Segatilku ja neid pulbreid, mida kõike sisse ei võetud! Aga siis jäin ise haigeks. Gripitõbi kargas kallale ... Ja siis käis memm rohu järel. Aga tema jäi kah pikali ... Nüüd valge uteg-haige ...»

«Oled siis ise terve juba?»

«Oh, kas nüüd terve või ...» ohkab vanainimeselikult raskelt. Ja lisab siis, naeruvine kitsastel, veidi kahvatutel lapsehuultel:

«Aga keegi pidi tulema ... Ma juba teistest tervem ...»

«Jääd uuesti haigeks ...»

«Mis seal ikka teha ... Kooliskäimine nagunii untsu läinud selle haigusejoruga ...»

«Ah käid kooliski?»

«Kuidas siis ... õmbluskursustel!»

Ahaa, niipalju on selge, et mu vapper teekaaslane on tütarlaps. Kuidas ma küll võisin selles kahelda! Juba see juttki, mis lõppeda ei taha! Eks see näljase tihase rõõmus siutsumine rasvatüki kallal, eks see lõokese õrn-kurb lõõritamine küünlakuu külma taeva all — eks seegi oleks võinud mulle kõrva sosistada, kellega mul on au vestelda.

Oi, teda küll ... Kuulad ta tarmukat häälitsemist, imestad tema mõtete vanainimeselikku tõsidust, tema maailmasse ja inimestesse suhtumise karmi puhtust — ja unustad, et sammud talvisel maanteel, et pea kohal kummub tuisueelne ähmane taevas ja ees on pikk üksildane kodutee. Midagi kevadist, helget tärkab mõtetes, midagi rõõmsat ja päikeselist kõlab vastu südames.

«Nii ... Ah siis segatilgadki ei teinud terveks?»

«Ei tea ... Mina neid ei võtnudki ...»

«Miks?»

«Liikva ju ... Ei taha!» Eitust saadab äge pearaputus.

«Või nii ... Sa oled siis ... päris karsklane?»

Noogutab.

«Joomine on muidugi ... halb. Aga rohuks ikka võib võtta!»

«Ei mina teda taha! Kibe ja ...»

«Kui harjud, läheb magusakski.»

Jälle pearaputus — veelgi energilisem. «Need puha halvad inimesed, kes joovad ... Mina ei salli neid ...»

Mind üllatas järsk vaenulikkusenoot, mis korraga kõlahtas mu teekaaslase hääles. Kustkohalt see ilmus? Kas ...

«Ema sul samuti ... ei salli joodikuid?»

«Muidugi mitte!»

«Aga ... isa?»

Vastust ei tule. Ta vaatab enda ette, nagu poleks kuulnudki mu küsimust. Nagu poleks kuulnudki ... Aga kokkusurutud suunurkadesse on ilmunud järsku nii palju karmust, niipalju leppimatut vaenulikkust on ta silmades, et ... Ma ei ootagi mingit vastust. Siin on vaikimine selgeimaks vastuseks.

Ah siis niisugune ongi sinu taat! Tuleb töölt, palk maha joodud ... Aga naine ja tütar on unustatud ... Või on nad talle koguni koormaks ... Siis mõnitab ... Peksab ... Ega aimagi, et kasvatab endale tütre, kes mõistab kord kohut ta tegude üle. Ja see kohtumõistmine on — halastamatu!

«Jah, tuleb õppida ja tööd teha . . .» ohkan ma siis, oskamata öelda lohutuseks ainsatki hella sõna.

«Muidugi!» elavneb jälle mu tihane. «Esiti amet selgeks, siis tööle. Ma tahaksin juba tänavu oma käe peal elama hakata, aga nüüd ei saagi enam kursust lõpetada . . . Jäin teistest maha . . .»

Siis vaikib ta häälitsemine ja pea kaob nukralt suurräti varju.

Vaeseke! Õmbluskursused ootavad ju sind. Mõistan, miks tahad nii kangesti saada inimeseks, kes ei sõltu kellegi teise leivakotist . . . Küllap siis võtaksid memmegi enda juurde elama . . . Ah, kui ainult seda haigust ei oleks!

Aga nüüd, jah, nüüd ajab mu väike sõber pea jälle püsti ja jutustab edasi. Pajatab, kuni jõuame alevi hallide majalösude vahele ja pöörava lahku meie teed.

Head teed sulle, tihane! Et elaksid üle veebruaripakased, märtsi suured sulad ja aprilli külmad hallatuuled, selleks sulle jõudu, mu väike teekaaslane! Suve kuumade ilmadega küllap juba kosud, aga kulgsel sügisel alustad jälle kooliteed. Ma tean, sa oled nende hulgast, kes kõigi raskuste kiuste edasi sammuvad.

NELJANDAS KVARTALIS

Kui Juhan külmarohtu on saanud, siis pajatab tema ikka nõnda:

«Siin ma olen neid nuppe treinud eluaja. Küll niisuguseid, küll naasuguseid. Kui need kõik kokku korjata, saaks paksu romaani.»

Meie, noored, ei tea, mida Juhanile vastata.

Inimesed võtavad kätte ajalehe. Loevad muu hulgas ka Juhani nupukest. Aga mõnikord siiski pealkirjast kaugemale ei jõua. Siis keeratakse ajaleht saunanuustiku või mõne muu vajaliku eseme ümber või rebitakse tuleläiteks katki, ning ahned leegid noolivad ta söeks. Ja nii kaob Juhani «suur romaan» kild-killult kõige liha teed.

«Oleksin ma romaani kirjutanud, siis ma oleksin praegu kuulus mees . . .» lisab Juhan juurde.

Meie ei tea sedagi, kas Juhan nutab või naerab selle üle, et ta pole kirjutanud elus ainsatki romaani ning et ta pole praegu kuulus mees.

Ja ka seda ei tea me, kas Juhan on unistanud kunagi haljal noorusajal millestki rohkemast, kui olla väike nuputreial ja kirjutada kiiresti kustuvaid ridu elu tagasihoidlikku uudistelehte. Või kui ta kord unistaski — kas ta siis praegu mäletab veel neid poisikesepõlve unelmaid, neid nooruki-igi mõtteid.

Seda teame küll, et Juhanil käivad vahel kummalised tujud nagu luupainaja peale.

Istub Juhan laua taga, poolik lugu ees. See peab järgmisse lehte minema, temaga on kiire. Temaga on nõnda kiire, nagu seisaksid kõik lehelugejad juba ukse taga ja aina ootaksid, kunas Juhan oma nupu valmis treib.

Juhan tõuseb laua tagant ja jalutab rahutult mööda suurtuba. Jääb seisma akna alla ja vaatab üksisilmi tänavale.

Me vaatame kah mõnikord tänavale, kuid ei leia seal midagi ebatavalist! Inimesed lähevad tööle, poodi, kinno, jalutama. Kes kuhu. Nagu igal teiselgi päeval — homme, ülehomme ja nõnda ikka edasi.

Kuid Juhan näeb vist seal midagi sellist, mida meie mitte ei näe. Sest tema pöörab ringi, kirjutab tööle registreerimise raamatusse: «Reportaaži tegemas», ajab mantli selga, surub mütsi pähe. Varsti näeme, kuidas ta tölsib kiirel tippsammul tänavanurga taha.

Me teame, et seal tänavanurgal pole ainsatki kohta, kust võiks reportaaži saada. Seal on ainult üks õllebaar . . . Ja üsna tänava lõpus veel üks teine sama liiki asutus.

Juhan ei jää kauaks kadunuks. Tuleb tagasi ja sõnab:

«Ilm ka na rõske täna, luud ja liikmed tulist valu täis . . . Sai kiben sooja teha . . .»

Juhan on siiski rohkem kui kiben sooja teinud. Tema on isegi oma jutusooned soojaks saanud. Ja nüüd on tal iga laua juures nõnda palju rääkimist ja õiendamist, et unustab oma laua hoopis ära. Unustab ära, et seal on üks lõpetamata lugu, mida kiiresti vajatakse. Nüüd siis läheb ta korrektori juurde ja pajatab seal nõndaviisi:

«Mina vaatan ja vaatan, et see korrektoriamet on üks tõsine ja raske amet. Sest kui sina sead neid meie lugusid siin nõnda ümber, et meie ise neid kah enam ära ei tunne, — eks ole sinul siis mingid säädused,

mille põhjal sa seda teed. Sest kui sa mitte sääduste järgi ei käi selle ümbertegemise juures, siis ütleks meie sulle: sina oled valesti teinud. Sina oled meie õiged jutud kõveraks keeranud nagu notsusaba, nõnda et meie isegi ei saa enam aru, mis me oleme kõnelnud. Aga et sina teed kõike seda ümberkäänamise tööd sääduste järgi, siis meie ei saa mitte ühte halba sõna sinu kohta lausuda. Me ainult tunneme suurt imestamist, et sinul on kõik need säädused pääs, mille järgi sina oma asju ajad. See peab üks suur pää olema, kuhu nemad kõik nõnda ilusti ära mahuvad, et üksteisega tülli ei keera . . .»

Nõnda pajatab Juhan, ja keegi ei saa aru, kas ta meel on kade, et temal niisugust suurt pead ei ole, või tunneb ta siirast rõõmu, et maailmas on olemas niisuguseid päid, kuhu kõik «säädused» ilusti ära mahuvad.

«Mine nüüd, Juhan, tee oma lugu valmis,» vastab talle korrektor naeratades. «Mul lõpeb varsti töö otsa, ja kui sina mind ei päästa, siis. . .»

«Jah, kohe, kohe . . . Mul ainult lõpetada . . .» vastab Juhan ja pöörd dub minekule. Kuid enne oma laua juurde jõudmist astub ta põllumajandusosakonna juhataja laua manu. Pole ju siitki viisakas sõna lausumata mööda minna, kuigi see mees pole Juhani sõpru. Niisiis seisab Juhan ja pajatab:

«Mis sa seal nüüd teed? Kas vead ikka veel sõnnikut või vehid juba heina teha . . . Jaa, ega ilma sinuta need tööd ei lähe seal kolhoosis küll, tuu om õige . . . Ja mitu koormat sa oled oma elus seda essu ka ära vedanud? Vist saaks hea kõrge mäeke . . . Lähen, lähen . . . ei maksa pahandada, ma juba lähen . . .»

Ja Juhan tölsib edasi. Ta jõuab sekretäri kabineti ukse manu. Nüüd oleks Juhanil — tõsi küll — paras aeg oma poolikut lugu lõpetada. Aga sellest uksest ta mitte ei saa mööda minna. Temal on üks võlg siin klaarida, mida pole võimalik enam edasi lükata, otsekui läheks see protsessi.

Nii hargneb siin veel üks pikk ja põhjalik jutt elust, inimestest ja ajalehest, mis kõik on üksteisega nõnda tihedasti seotud nagu sukk, saabas ja jalg.

Kui Juhan sekretäri toast välja astub, on ta muuseas laenuks võtnud ühe sinise pildiga paberi — tema oma taskud on nimelt tühjad.

Soo-oh, seisatab nüüd Juhan. Ju seda juttu jätkuks veel. Võiks minna toimetajagi juurde ja ajada sõna mehejuttu. Mis too seal seletab, et Juhan on niisugune ja naasugune. Pidavat ennast kokku võtma . . . vähem töö ajal väljas käima. Kas ta ei tea, et õige ajalehemees peab liikuma ikka rahva hulgas, mitte aga oma lookesi telefonitrubast välja imema.

Plaan toimetajaga juttu puhuda langeb siiski ära. Tema kabineti uks on lukus. Ise on kusagil mingisugusel koosolekul või pleenumil või nõupidamisel või aktiivil. Üldse paistab Juhanile mõnikord, et toimetaja on nagu midagi välisministri taolist, kes liigub aina kusagil väljaspool toimetust ringi.

Nii et nüüd tuleks lõpetada oma lugu ära, arvab Juhan. Tema on oma siseministri ülesanded täitnud ja kontrollinud, et keegi töö ajal niisama ringi ei aidu-raidutaks.

Aga siis tundub Juhanile, et ilm on järsku läinud veelgi halvemaks ja rõskemaks. Nõnda halvaks ja rõskeks, et tema peab ilmtingimata veel ühe väikese soojenduse ära tegema.

Nii tipib siis Juhan uuesti sinna nurga taha — reportaaži tegema.

Sedakorda on ta märksa kauem ära. Just nagu oleks tema tervis läinud nõnda halvaks, et pidi vahepeal ka arsti juurde sisse astuma. Kui ta tagasi tuleb, siis on ta tervis korras, «täitsa olrait», nagu ta ise teatab.

Ainult üks halb asi on — temast pole paraku enam kirjameest. Tema on avastanud endas vahepeal uue ande — näitlejaande. Nüüd deklameerib ta igaühele Hamleti monoloogi. Kas olla või mitte olla — kõlab pühaliku ja sünge häälega suurtoas, nõnda et me pole selles hoopiski kindlad, kus istume — kas toimetuses või teatrisaalis.

Jah, kui Juhan hakkab juba deklameerima, siis planeerib sekretär tema artikli asemele midagi muud lehte. Meie saadame aga väsinud rändaja kärmesti koju tudule.

. . . Niisuguseid kummalisi lugusid juhtub mõnikord Juhaniga. Mitte väga sagedasti, aga nõndapalju siiski, et tema on noomituse ja käskkirja ja hoiatuse saanud. Nõndapalju siiski, et me suhtume temasse nagu haigesse, kui reumahaigesse, kelle valu need igasugused pillid ja pulbrid ei vähenda, vaid muudavad ennem kangemaks. Võib-olla oleksime pidanud Juhanit arstima. Aga kuidas sa arstid oma ligimest, kui sa ei tea sedagi, kuskohal haigus peidus on, kas südames, peas või koguni jalgades . . . Ei saa ometi jala-, südame- ja peahaigusi arstida ühe ja sama retsepti järgi.

. . . Toimetuses käib palju inimesi. Kes neid nägusid kõiki meeles pidada jõuab. Aga mõnda mäletad selgesti veel aastate tagant. Ükskord tuli vanamees, kasukakobesk seljas, läkiläki peas — sellel üks kõrv taevasse püsti, teine maa poole longus nagu hurdapenil. Suur tümikas kepp oli tal peos. Nägu rõugearmiline ja mustjaspruun nagu äestatud põllupind.

«Tere-terekest — ma tulin külla, vaatama, kuidas need ajalehemehed elavad.»

«Tere-tere.»

«Üks neidsinatseid veidrikuid,» mõtlesime.

Me polnud just sellega harjunud, et keegi astub toimetusse sisse niisama, asja ees, teist taga. Tullakse ikka midagi tooma või viima, millegi üle kaebama või kurtma, pahandama või abi paluma.

«Ega ma niisama tulnud, mul oli asja kah,» hakkas vanamees lõbusa hääli seletama. Siis mudistas ta kasukapõues, tiris sealt paberilehed välja ja ulatas üle laua Juhanile.

«Näh, mul elust neljas kvartal käsil,» seletas ta. «Mõtlen, et tuleks elutarkust kirja panna nooorematele õpetuseks . . . Sedap siis tõingi . . . Ei kui arvate heaks seitungisse torgata . . . Ei tea, kas kõlbab teine?»

«Ei-noh, miks ei kõlba, kõlbab küll,» vastas Juhan. «Ah et ise olete siis mesinik, nagu sellest jutust paistab,» uudishimutses ta.

«Jo neljakümnendat aastat õiendan nendega.»

Pajatas, pajatas, siis krapsti püsti ja minema. Tal kodus veel tegemist, peab ruttu tagasi sõitma.

Jättis jumalaga ja läks.

«Vaat kus ikka mees . . .» lausus Juhan ja vaatas talle mõtlikult järele.

Paari päeva pärast, oli just palgapäev, astus Juhan sekretäri juurde «sottisid klaarima». Neid «sottisid» oleks muidugi võinud teistelgi päevadel kokku ajada, aga temal oli veel muudki juttu südame peal.

«Seesamune, sina oled ikka üks lahtise peaga poiss, seda olen ma alati öelnud,» alustas ta ääri-veeri.

«Tule aga, tule omadega välja, mis sa keerutad,» vastas talle sekretär.

«Ei-noh, mis seal välja tulla või . . . Mul on üks mõte peas . . . Sihuke sinder, et aina närib ja närib, ei anna ööselgi asu. Tead ju vanainimese asja — mul neljas elukvartal käsil —, uni kerge kui jänesel . . . Ärkad üles ja hakkad mõtlema. Mõtled ja pead aru, pead aru ja mõtled. Ja see on kõige hullem, kui mõtled öösel nõndaviisi, et langed kord nagu kuivanud leht puu otsast . . . Langed, ja ükski ei pea arvestust, et vaat selle ja selle puu, selle ja selle oksa küljes kasvas kord niisugune haljas leheke . . . Aga kaks pead on ikka kaks pead, nõnda et mis oleks, kui me peaks nüüd kahekesi aru nende öösiste mõtete üle . . .»

Sekretär vaatas nüüd juba Juhaniga tõtt. Asi oli ka seda väärt. Niisugust sissejuhatust Juhan harilikult ei pidanud.

«Noh, selge see, et kaks pead on ikka kaks pead. Pajata aga, pajata, Juhan.»

«Nojah, mina seal öösel mõtlesin ja pidasin aru, et mis õige oleks, kui hakkaks mälestusi kirja panema. Memuaare või nii . . . Et on elatud ja nähtud nii mõndagi . . . Paneks need lood kirja . . . Saaks süda rahule, et oled ikka midagi muud ka teinud kui neid va nuppe treinud.»

See asjade käänd tuli natuke ootamatult. Nõnda ootamatult, et sekretär ei osanud järsku nagu midagi vastatagi. Tema oli nõnda noor, et pidas alles esimese elukvartaliga raskeid maadlusi. Mida teadis tema vanaduse muredest ja langevatest lehtedest. Aga ta oli siiski sõbralik noormees ja vastas Juhanile nõndaviisi:

«See, Juhan, on üks hea mõte . . .»

«Sa arvad kah, et tasub?» päris Juhan pooleldi nagu kartes ei'd, pooleldi nagu oodates jah'i.

«Muidugi, Juhan. Just nõnda ma arvan.»

«Sa siis ehk aitad mind . . . Tead ju, et mina olen juba ammust aega selle va õigekirjutusega pahuksis . . .»

«Aitan, no aitan . . .»

«Siis muudkui et hakkangi kirjutama,» lausus nüüd Juhan ja tõlssis vaikselt ning mõtlikult toast välja.

Nüüd kirjutab vana Juhan memuaare.

See on hea, väga hea.

Me ei tea, kas need tema mälestuskirjad pääsevad kunagi elu suurde kroonikaraamatusse või mitte. Me ei tea ka seda, kas Juhani kohta öeldakse kord, kauges tulevikus: võrsus tammepuu küljes haljas leheke . . .

Kuid kas see ongi kõige tähtsam? Võib-olla on hoopis tähtsam see, et Juhanit ei piina enam niisked ilmad ega luuvalu, et tema ei käi enam nõnda palju tänavanurga taga reportaaži tegemas ja kirjutab hoolega oma nupukesi.

ANNE-LIIS

Noh, kõik sai alguse ühest kirjast, ühest kaastööst toimetusele. Varesejalgne käekiri, grammatikavigu nagu rosinaid kompotis, allkiri mitteloetav, aadress märkimata — selline oli kiri, mille toimetaja mulle ühel hommikul ulatas.

Seal oli juttu sellest, et Metsküla arstipunkti tuli tööle noor tütarlaps, nimega Anne-Liis Õllepruul. Ise hüüab ennast meditsiiniliseks õeks, aga külarahvas kutsub Kupu-Liisuks. Ja see Liis olla sihuke hull tüdruk, et käib poe juures poistega võidu viina viskamas ja hulgub kraavihallidega mööda ilma ringi. Ei hooli ta aust ega heast nimest. Ise veel kommunistlik noor ja puha.

Edasi järgnes moraal. Et nii ei tohi üks õige kommunistlik noor käituda. Ja ikka edasi samas vaimus — kokku kolm lehekülge.

«Kurat,» ütlesin mina, kui kiri läbi loetud. «See on juba . . .»

«Kas ma ei öelnud,» hüüdis toimetaja võidukalt.

«See on vast tüdruk,» ahhetasin.

«Mis tüdruk,» põristas toimetaja. «Mitte tüdrukus pole asi, vaid följetonis. Sa kujutle vaid, missuguse naljaloo siit saab teha. Ja veel karikatuur juurde! Istub valges kitlis tütarlaps kraavipervel, pudel käes, ja aina kummutab,» seletas toimetaja näost särades.

Paljudel inimestel on mingi kirg, mingi veidrus. Üks kogub tikukarpe, teine vanu rahasid, kolmas . . . kolmas näiteks lepib tühjade pudelitega. Kogub kümme tükki ära, siis paneb võrku, viib poodi ja toob ühe täie vastu . . .

Meie toimetaja oli följetonihaige . . . Kes aga kusagil käis, esimene asi, mis toimetaja talt päris, oli: noh, kas följetoni said?

Tulid, ütleme, ametiühingu koosolekult. Tema nõudma: «Mis uudist?» Räägid ära, et nii ja nii . . . Arutati sauna ehitamist ja koolide remonti . . . «Oli's midagi huvitavat ka või?» Sina seletad: «Miks ei, oli küll . . . Saunale toodi katel, aga selgus, et ei mahu sisse . . . Lõhuti pool seina uuesti maha . . .» Selle peale pugistab ta naerda ja ütleb: «No-noh, tubli poiss . . . Pane see lugu aga kirja.» Niisugune oli meie toimetaja.

«Võib-olla mõni õelusest kirjutab,» avaldasin ma kahtlust.

«Istud ratta selga, sõidad Metskülla ja kontrollid,» kõlas range korraldus.

Mis teha. Tuli minna. Tuli hakata jalgrattapedaale tallama . . . Aga milline ilm oli . . . Südasuvi . . . Õhk virvendas . . . Kuumust varjus kolmkümmend kraadi . . . Maantee tolmas nagu jahukott. Isegi koerad nõnda laisad, et ei viitsinud teelise peale haukuma joosta . . . Sina aga sõida ja sõida . . . Kui pärale jõudsin, olin higine nagu lavalt tulnud.

. . . Arstijaoskonnas läksin kõigepealt juhataja jutule. Juhtus jutukas naine. Nagu ma sain küsida, kuidas nende õde töötab, nii tema minult pärima: «Mis siis, kas tahate lehte panna või?» — Mina: «Võib-olla ka lehte.» — Tema: «Kas sinna naljanurka? — Mina: «Võib-olla ka sinna . . .» Ja hakkas seejärel halama: «No kas ma talle küll ei räägikinud, et ära hulgu mööda ilma, tule parem meie õmblusringi. Ma ju talle nagu ema eest . . . Aga kus tema — kord vaja kolhoosi minna,

nende komsomolidega sehkendama, teinekord jälle metskonda... muudkui jookseb, pea seljas... Nüüd ongi mõne hea asjaga hakkama saanud...»

Siis kummardus usalduslikult minu poole ja pajatas:

«Kas teate, mis mu vaesed silmad pidid ükskord nägema! Lähen tema juurde, avan ukse, ja temal on toas võhivõõras noormees. Ja kas teate veel, kus ta istus... Istus voodi serval... Ma tulin muidugi tagurpidi välja. Pärast seda juba aimasin, et ega see asi nõnda lõpe... Need tänapäeva noored on nii raisus ja käest ära, et... Ma olin lihtsalt vapustatud kõigest sellest.»

Ta pööritas silmi, ohkas ja kummardus veelgi usalduslikumalt mu poole:

«Te ärge mõelge, et meie siin suhtusime temasse ükskõikselt. Oh ei! Mina rääkisin pärast nagu oma lapsele, et nii ikka ei kõlba teha, et hoidku oma au ja ärgu mitte laaberdagu ringi igaühega. Aga kus tema! Kuulab, suu pruntis, silmad seina pööratud, kõnele nagu puunotiga. Süda jonni täis. Ma siis mõtlesingi, et mis sa ikka ära teed, et ega inimest saa hoida, kui ta ise ei taha.»

Mu vestluskaaslane naeratas leebelt, pidas pisukese pausi ja jätkas — nüüd juba üldisemal teemal. Ta viis jutu enesele, oma perekonnale, oma tööle... Oma aususest ja kohusetundest, oma õrnatundelisusest pidas ta veel maha terve loengu, ja kui ma lõppude-lõpuks sealt tulema sain, olin üpris väsinud.

Hoidku jumal jutukate inimeste eest! Häda, kui pead sõnu kerjama, hullem, kui upud nendesse nagu hiir vihmaveetünni!

Istusin trepile, pea käte vahel, ja haudusin kurbi mõtteid. Kahest surmast olen eluga pääsenud — kolmandast pääseda on kahtlasem. Vihkasin, vihkasin kõigest südamest seda eriskummalist tütarlast, kes joob poe juures kraavihallidega viina, kelle sängiserval istuvad võõrad poisid, kes peksab angoora kassi ega taha käsitööringi laudlinasid välja õmblema minna... Eks ole tema selleski süüdi, et ma jäin sõites vähemalt viis kilo kergemaks, et mu kõrvad ajavad pilli ja pea undab nagu haige raadio. Issand ise teab, mida talt veel oodata võib.

Ohkasin veel kord ja läksin üles teisele korrusele — jälle võõra ukse taha. Mis teha — iga töö nõuab ohvreid. Pärast vähemalt kirjutatakse: langes lahinguülesandeid täites... See on ka ilus...

Nojah... Koputan... Kuuben — teispool ust kahistab keegi. Kui see nüüd mõni traktorist pole... Sihuke puudaste rusikatega...

«Sisse.»

Astusin üle ukseläve... ja seisatasin hämmeldunult... Kõigeks olin ma ette valmistatud... Traktoristi puhuks ja selleks, et tormab mulle vastu fuuria, keerutades pea kohal ahjuroopi või taignarulli...

Aga seal seisis keset tuba tütarlaps, pluusivarrukas üles keeratud, põll ees, põrandapesulapp käes — ja silmitses mind imestavi silmi, silmanurkades alles kustumata naerusädemed.

Oi, kui nooruke oli ta! Kõhnuke nirginägu, uudishimulik ninanõbi, rinnanibud pluusi all kohevil nagu kastanite puhkevad pungad, käed kõhnad nagu lapsukesel, jalasääred peened nagu hirvel — nõnda seisis ta palja jalu keset mõstud põrandat ja silmitses mind võõristades.

Kuidas ma kiskusin ennast turdu ja kerra! Ah siis niisugune on ta, hüüdsin iseendas. Niisugune süütu ja kaunis nagu hommikupäike... Ja ometigi on ta sängiserval istunud võõrad poisid ja ometigi on ta hulkunud maanteemeestega ringi nagu kergemeelne tütarlaps, kellele ei

tähenda midagi ta hea nimi ega seegi, mida temast ütlevad korralikud inimesed.

Seda mõtlesin ma. Ega pidanud pikka aru. Istusime laua taha, ma parin heledale laudlinale selle varesejalgu täis kirjapoogna ja hakkasin talle sealt valjusti ette lugema kõiki neid ränki süüdistusi, tundes rõõmu, et saan kellelegi kätte maksta kõrvetava päikese ja tuuletu õhu ja lõputu jutuvada eest — kõige halva eest, mis oli mulle täna juhtunud.

Ta kuulas ja vaikis. Esiti vaatas mind imestavi silmi, nagu ei saaks aru, milleks talle loetakse ette võõrast kirja. Siis värvusid ta palged roosaks nagu ehataevas, seejärel vajus längu ta pea, nõnda et palmikud sülle langesid; ta pööras oma pea kõrvale, paljastades kaela valge vöödi, ta käsivars jäi vaeslapsena lauaservalt alla rippuma — ja ma vaikisin...

Mulle sai järsku kõik selgeks... Ilma et ta oleks lausunud ainsatki sõna, sai mulle selgeks, et pole olemas õelat fuuriat, pole puudaste rusikatega traktoristi ega halbade elukommetega tütarlast. Ka följetoni ei ole...

Selle asemel on maailmas ainult siniste silmadega heiu, keda hüütakse Anne-Liisiks, kes on praegu metsikult õnnetu ja hoiab pisaraid tagasi, sest teda on südame põhjani solvatud.

«Kas tasubki kõike südamesse võtta...» laususin ma areldi, jäädes kuulatama oma sõnade kõla toa vaikuses.

Mul oli järsku piinlik iseenda ja toimetaja ja selle kirja pärast, mis lamas valgel laudlinal. Oli piinlik ja häbi, et me tahtsime naerda selle tütarlapse üle, et me aitasime inimväärikust jalge alla tallata ja uskusime kogu seda mõttetut idiootlikku pahna, mille keegi oli pannud paberile suurest õelusest või kohtlasest vihast kõige kauni vastu maailmas.

«Ma tahaksin ainult teada, kes kirjutas selle kirja?» sõnasin vaikselt... «Ja kui ma ta kätte saaksin, siis peksaksin vaeseomaks...» kuulutasin süngelt.

Anne-Liis pani pea kätele, ta õlanukid võbisesid, ta nuuksus nagu laps, lohutamatult ja järelejätmatult...

Siis hakkasin ma rääkima... Kui keegi päriks mult praegu, mida ma kõnelesin, millest ma pajatasin, ma ei oskaks seda öelda... Võib-olla targutasin, võib-olla vestsin muinasjuttu, võib-olla lihtsalt vandusin... Ma ei tea seda, tean vaid, et ma tahtsin iga hinna eest näha seda tütarlast naervana, tema pead uhkelt püsti, tema palmikuid tantsisklemas seljal...

Ja kuigi ta ei hakanud naerma ega heitnud oma pead uhkelt püsti, siis nutmise jättis ta ometigi järele ja rääkima hakkas ta ka...

«Ma pole elu sees viina võtnud,» lausus ta nuuksatades ja raskelt ohates, nagu oleks just see süüdistus kõige ülekohtusem, kõige raskem taluda. «Arst ei lubakski seda teha,» kordas ta...

...Vastasin, et ma ei usu ainsatki lauset sellest kirjast. Et vanaõelus on ise selle välja mõelnud ja kuri inimene kirja pannud.

Ta heitis mulle usutleva kõrvalpilgu: võib siis usaldada sedagi inimest?

«Teetöölistega olin ma sellepärast, et nemad sõitsid peole ja viisid minugi sinna,» seletas ta. «Tulin siia ametisse ja ei tundnud mitte ainsatki hinge. Igav oli koledasti... Siis ma läksingi nendega... Nemad on palju paremad kui need seal kolhoosis... Komsomoli algorganisatsiooni sekretäri juures käisin ja koosolekule läksin... Sekretär ei tahtnud minuga rääkida, läks kodunt ära, kui ma seal olin... Koosolekul arutati jälle igasugust masinate- ja tehnikajuttu... Igav oli, tulin ära...»

«Ah see sekretär,» naersin ma. «Tema on ju kuldsete kätega agronoom... Täitsamees on ta... Ainult tütarlapsi pelgab ja pageb nende eest ära nagu arg poisu. Niisugune nõrkus on tal...»

«Nojah, mina seda ei teadnud... Arvasin, et ta peab ennast uhkeks...» pihtis Anne-Liis. «Siis mõtlesin, et miks minagi peaksin see halvem olema, kes... Ma enam ei läinudki sinna... Ma tean, et mind räägitakse taga... Siis, kui vend oli külas — ta veetis puhkuse siin —, kõneldi, et ma olen endale manulise saanud. Mis siis, las kõnelevad, mõtlesin. Ainult täna oleks küll tahtnud, et seda poleks olnud,» lausus ta ja vaatas mulle poolpaluvalt või nagu millegipärast vabandades otsa.

Ma vastasin, et midagi pole olnud... Või vahest ainult see, et ma õppisin tundma ühte toredat tütarlast ja tahaksin teda veel edaspidigi näha.

Ja ma mõistsin, et see oligi tänase päeva kõige tähtsam sündmus. See kaalus üles kõik halvad asjad, mis mulle juhtunud olid ja mis veel juhtuda võisid. Ükskõik, kas oleksin koduteel rattaga kraavi sõitnud, teekäänakul maha kukkunud või auto alla jäänud — see poleks lugenud midagi selle tähtsa teadmise kõrval, et kauges Metskülas on niisugune tütarlaps, kellest ei saa följetoni kirjutada ega karikatuuri joonistada.

Siis ma tallasin uuesti pedaale ega märganudki, kuidas jõudsin tagasi linna.

Kodus hakkas toimetaja sedamaid pärima: «Kuidas läks?»

Mina vastu: «Hästi läks...»

Toimetajal hea meel: «Noo... Kas ma ei öelnud... Siis kirjuta aga följeton valmis...»

«Ei saa...» vastasin ja irvitasin rahulolevalt.

«Kuidas ei saa?»

«Nojah, faktid olid valed... Polnud Kupu-Liisut, polnud joomist, polnud teetöölisi... Millest ma siis kirjutama peaksin,» seletasin halvasti varjatud kahjurõõmuga.

«Ah ei olnudki,» ohkas toimetaja ja vajus norgu nagu laps, kellelt lelu on äkki ära võetud. «Siis käisid päris asjatult...»

Vaene toimetaja, lausa kahju hakkas mul temast. Oleksin tahtnud öelda talle, et ma nägin ja kuulsin seal palju tähtsamat kui see följeton... Oleksin tahtnud talle seletada, et elus on mõnikord üldse palju tähttsamaid asju kui tema följetonid ja naljalood... ja et kõige tähtsam on saada tagasi usk inimese headusesse ja väärtusesse. Aga ma häbenesin talle seda kõike öelda ja vaikisin.

SUVEPUHKUS

Külm ja niiske oli öö siin heinamaade ja rabade vahel.

Aga toas oli soe. Koldes hõõgusid söed ja sinakad leegid tantsisid oma vallatut tantsu. Taat istus kolde ees tüüakal kasepakul ja popsis piipu. Memm oli käsipõsakil laua otsas ja vaatas, kuidas Valter, üliõpilasest poeg, sööb.

«No võta nüüd korpi veel... Pane võid kah peale, vaata, kui hea siis on...»

Laual olid pruunid meelõhnalised korbid ja kollane või. Piim oli rammus nagu koor ja külm nagu jäätis. Karastav...

«Sööd, sööd, pojuke, kes sulle linnas niisugust sööki pakkus. Näed, kui kõhnaks jäänud... Justkui kuivanud köömnetera...»

Poiss oli äsja koju jõudnud — suvepuhkust veetma. Ta oli pikk ja turjakas, mustade lokkidega ja maadleja kehaehitusega. Mees mis mees, ei mingit sarnasust köömneteraga, pealegi kuivanuga... Aga eks ema silm taha oma last ikka hellitada ja haletseda. Ja praegu pidi nende Valter tingimata olema kõhn ja nälginud; pidi sööma kõik need viiskümmend korpi, kausitäie piima pidi ta jooma ja võitassigi tühjaks määrima. Alles siis võis memm lasta oma suure poisi toalakka heintele reisiväsimust puhkama.

«Sööd, pojuke, sööd... siis kosud ja kogud jõudu...»

Vaatas siis memm oma krobelisi ja pikast töökast kevadest väsinud käsi ja lisas: «Aitad mul aias peedipeenrad puhtaks kitkuda, seaheinad peeneks raiuda.»

«Noh, kas tal paremat teha polegi,» võttis ka taat sõna. «Parem aitab mul kraavipervelt heina lüüa, kasepakke halgudeks saagida...»

«Räägi sa jah seal...» Jutt võttis taadile ohtliku suuna. «Et seda naiste tööd ka keegi ei näe. Ikka öeldakse: mis teil ka kodus teha. Ometi tõuse enne päikest ja lase ühtejärge õhtupimedani välja...»

Koldes hõõgusid viimased söed. Lõppeski õhtusöök ja kaugelt saabunu kostitamine.

...Kuivad heinad kahisesid tuttavlikult külje all. Lõhnasid magusalt, uimastavalt. Kuivanud heinad — nii lõhnab suvi ise, suur ja kaunis suvi keset avaraid heinamaid ja vaigulõhnalisi männikuid.

Hea. Aga siiski midagi rahutut keerutab ringi kusagil sisemuses. Kas sellepärast, et ümberringi on nii vaikne, või sellepärast, et heinad lõhnavad nii kangesti? Ei tea. Linnas kostab sellal alles akna tagant vedurite huilgeid ja naabertoast lõõtspilli lõbusat viisi. Aga võib-olla tuled alles tütarlapsega kinost, jalutad pikkamööda läbi hämarate tänavate ega mõtlegi magamaheitmisele.

Ei kadunud salarahutus järgnevailgi päevil. Aias hakkasid mustama umbrohust kitkutud peenrad, seal uhkustas kaunitar uba, sinihall kapsas laotas päikesele vastu oma laiu lehti ja kurk varjas lehtede peitu esimesi arglikke õisi.

Jah, ikka oli tunne, et midagi on puudu või pole nii, nagu olema peaks. Õhtul heidad heintele pikali ja vaatad tund või paar läbi katusepragude eha punakat kuma põhjataevas, kuulad pääsukeste vaikset vidinat räästa all pesas — ja und ei tule.

Ühel pärastlõunal ütles memm:

«Valter, sul nooremad jalad, jookse poodi, too pärmi, siis teeme pühapäevaks värsket saia . . .»

Valter läkski.

Möödus tund, siis teine. Memm käis kaks korda väraval piilumas, kas poeg ei tule juba. Tee oli tühi. Ainult rukis hõljus ükskõikselt kahel pool vankriröopaid ja päike veeres männilatvade taha. «Kuhu see poiss küll nii kauaks jäi? Läks äkki suplema ja uppus . . . Mine või otsima,» arutas ema.

Istusid õhtust sööma.

Ennäe — astuski siis nende Valter üle lävepaku, tuli nagu lõhna peale.

«No kus sa ometi olid nii kaua?» hädaldas ema. «Tahtsime juba otsima hakata . . .»

Valter ei vastanud midagi. Pilgutas ainult lõbusalt memmele silma ja istus laua taha. Siis alles ütles:

«Eks ikka poe juures . . .»

«Mis sa seal nii kaua?»

«Ega ma seal kogu aja olnudki . . .»

«Kus siis veel?»

«Eks ikka talli juures . . .»

«No mis sa sinna läksid?»

«Eks ikka pärmi otsima. Poes ei olnud, öeldi, et tallimehel olevat. Läksingi.»

«No kas said siis pärmi?»

«Sain . . .»

«Kuhu sa siis talli juurest läksid?»

«Ega läinudki kuhugi . . . Sinna jäingi.»

«Mis sa seal tegid nõnda kaua?»

«Mis nüüd tegin või . . . Tüdrukud olid seal . . . Mall ja Tiina, Leeni ja Reet . . .»

«Ah sa poiss, või siis tüdrukuid jäidki vahtima!» Memm rääkis nüüd juba poollõbusalt, poolpahaselt. «Vaata kui kirjutan linna — Salmele või Selmale, mis ta sul seal on, — et vahid siin meie kolhoosi tüdrukuid õhtupoolik otsa, suu ammuli nagu viriverav . . .»

«Või ma neid vahtisin. Tüdrukud vedasid ristikheina, ise juba surmani väsinud . . . Aitasin lakka tõsta.»

«Tüdrukuid või?»

«Ristikheina . . .»

Vaikus. Lusikate klõbin vastu taldrikuserva. Siis küsis Valter:

«Memm, kas leiba on veel?»

Ema vaatas imestunult pojale otsa ja osutas lauale:

«Kas sellest veel ei aita — pool pätsi enesel ees . . .»

«Tänaseks aitab. Aga homme tahaks kaasa . . .»

«Kaasa?» kordas memm imestunult. «Kuhu sa siis minema hakkad?»

«Ma lähen jaamast kunstväetist vedama — kolhoosi masinaga. Enne õhtut koju ei tule . . . Sellepärast ongi leivakotti vaja.»

«Kuidas see oli?» ei saanud memm aru.

«Väetist. Superit jaamast . . .»

«Ah kolhoosile või?»

«Kolhoosile neh.»

«No kes sind siis sinna ajas?»

«Keegi ei ajanud . . . Brigadiir kaebas, et ei ole ühtegi vaba kätt, super tahab ära tuua. Ütlesingi siis, et ma võin minna.»

Memmele see ei meeldinud.

«Lähed ennast väsitama. Ma tahtsin homme luhta heinale minna. Oleksid kodus kanu karjatanud . . .»

«Ei saa, mitte kuidagi ei saa,» vastas poiss. «Nüüd on juba ära lubatud.»

«On see brigadiir ka üks . . .» hakkas memm põhjama. «Tema paneks aina igaühe tööle, olgu see võõras või oma . . .»

«Ega's brigadiir . . . Ma ise tahtsin minna.»

«Ise . . . Ise tuled koju puhkusele, ja siis lähed kolhoosi tööle. Oleksid vähemalt mindki aidanud.»

«Pole viga, memm. Homme käin jaamas. Aga ülehomme — siis lähen sinu eest heinale. Jää siis ise koju kanu karjatama.»

«Võeh, mis veel. Või mina jäägu kanakarja! Ei ole seda varem juhtunud, et kibedal tööajal kodus istutakse, ei juhtu nüüdki.»

«Kui mina istun kodus, kas siis ei ole ütlemist: näed, täismees logeleb kodus, aga ema jooksku rehavarre taga. Veel hullem häbi . . .»

Sellega jutt lõppes. Ema pidi pojaga nõustuma.

Oli õhtu, hämardus ja Valter oli väsinud. Magus rammestus luudes ja liikmetes kiskus vägisi silmad kinni ja keha pikali heintele. Oli ka põhjust pikali visata. Ta oli täna kahe mehe eest tõstnud. Tundis, kuidas hanguvars nagises ristikusületäie all. Ja sületäis sületäie järel kerkis kuiv ristikhein tallilakka. Hea oli ennast pingutada, hea, kui pudenes heinapepri pähe ja krae vahele, hea, et tüdrukud olid murul ja vaatasid, kuidas ta ristikheina tõstis.

Algul nad vist arvasid, et pole tast abi ühti — linnamees nüüd maatööga hakkama saab. Aga võta näpust! Sületäis kerkis sületäie järel — suured nagu heinasaod.

Tuleb talv. Üle nurmede laotub valge vaip; puhake, põllud, seni kui soe kevadpäike äratab vulisevad ojad, rullib valge palaka aasadelt ja nurmedelt.

Seni las tikivad sellele talviste põldude päevatekile mustreid ree- ja suusajäljed, las kirjavad teda peenimate tikanditega jäneste ja oravate tibatillukesed käpad.

Tuleb talv. Varasel hommikul, kui pakane pragistab aiateibas, astub ukse kägisedes välja kasukas, läkiläkis ja käpikutes tallimees . . . krõbisevad ristikheinad langevad lakaluugist talli . . . Hakkavad krõmpsuma hobuste hambad. Koguge jõudu, suksud! Et jätkuks jaksu joosta pikkadel palgiveoteedel . . .

Valteri ümber vajus kõik rahulikku poolhämarusse. Pooleldi läbi une kuulis ta veel, kuidas kuskil põldude vahel hakkas saagima rukkirääk. Ja siis Valter juba magaski. Magas sügavat ja rasket töömeheund.

Nii algas Valteri, Kuusikuotsa memme ja taadi üliõpilasest poja suvepuhkus.

ESIMESED MEHETUNDMUSED

Oli lõunavaheaeg. Päike tukkus uniselt pilveloori taga. Talu õu oli vaikne ja inimtühi. Ainult laudast kostis lehmakettide kõlksatusi ja eemal kuusikunurga taga haukusid naabrikoerad.

Henn, suure põlistalu karjus, ronis tallilakka lõunatundi pidama. Ta roomas üle ristikulademe kaugele luugialusesse nurka ja heitis heintele selili. Läbi õhukese pluusi hammustasid ristikurootsud. Mingi putukas krabistas otse kõrva juures. Oli hämar, lõhnas lämmatavalt.

See oli alati nii: kui taevas kiskus pilvevinetusse, kui pääsukesed noolisid tiibadega maad ja vanaperemehe jalad valutasid, hakkasid tallilakas ristikheinad hingematvalt lõhnama.

Henn keeras ettevaatlikult kõhuli. Ta sirutas käsivarred üle pea ja peitis näo kiiünarnukiõnarusse.

Nüüd tundus heinte lõhn veelgi teravam. Nagu oleks terve ristikulade laskunud poisi peale. Lõhnu oli seal nii palju, et pea hakkas ringi käima.

Ta oli täna palju jooksnud. Jalad valutasid, aga und ei tulnud ega tulnud.

Ta ei saanud jääda magama. Ei tohtinud, sest täna pidi see juhtuma. See suur, mida ta oli aimanud terve viimase karjakuu, mida ta oli aimanud, oodanud ja kartnud ühtaegu.

Henn tõstis pea ja kuulatas. Kõik oli endiselt vaikne. Väljas ei liikunud ühtegi hingelist, ei kedagi. Nagu oleks kõik vajunud sügavasse unne, kogu talu oma hallide majadega, õuega, õunapuudega, marjadest punavate pihlakatega aianurgas.

Ta teadis, kõik siiski ei maga. Ei maga tema tallilakas ristikutel, köögis pesevad perenaine ja tüdruk Linda toidunõusid. Aga rehe all näsib Muri konte.

Siis lõpetavad naised nõudepesu ja lähevad puhkama. Perenaine tagakambrisse, mille akendel on ees vaibad, kus on pimedam ja jahedam kui lakas. Aga kuhu läheb Linda? See oli Hennule kõige tähtsamaks probleemiks maailmas. Kas ta tuleb siia tallilakka lõunauinakut pidama? Ta peab siia tulema! Peab sellepärast tulema, et üle väljade lendlevad hommikuti hõbedased ämblikuvõrguniidid, et taevas kisub iga päevaga üha sügavsinisemaks ja kargemaks, ja sellepärast, et see on Hennu viimane karjanädal.

Ja sellepärast peab ta tulema, et nõmmel õitseb juba ammu-ammu lilla kanarbik, metsateel sirguvad kuldvitsa kollased küünlad ning põdrakanep puistab sinisesse õhku valgeid villapudemeid. Ja veel sellepärast, et Tooma kaasikus on juba puravike laiu kaabusid ja kuuseriisikate ruugeid päid. Aga kui mitte muu pärast ei pea Linda tulema, siis sellepärast, et ainult siin on säilinud suve lämmatavmagusad ristikulõhnad ja et just siin ootab teda Henn.

Ja miks ei peakski ta ootama, kui see on tema viimane karjanädal ja juba laupäeval sõidab ta koju? Ja ka tüdruk Linda läheb koju. Aga Linda kodu on kusagil siinsamas, järve rannal kalurimajas. Henn elab kaugel, teispool Artuse raba ja suurt Sangla palu. Ja ka koolis ei käi

ta enam, sest tema lõpetas juba kuuenda klassi, kuna Henn alles läheb sinna.

Henn tõstab pea heintelt ja kuulatab ärevalt, hinge pidades. Kas ei nagisenud redelipulgad, nagu astuks mööda neid keegi üles... Ei, polnud kedagi.

Ja miks Henn küll ootab teda, miks on ta nõnda ärevil, miks kuulatab iga hiirekrabinat? Kas sellepärast, et Lindal on linavalge juukselukk, kaks suurt sinist silma ja naerulohud põsis, ning siis, kui kari on kaugel ja perenaise hüüdu pole kuulda, tuleb Linda teda koju kutsuma — naerusädemed silmades, lohud põsis ja jalad just niisama paljad ja tolmused kui Hennulgi. Või sellepärast, et Linda aitab Hennul karja koju ajada ja tal on nii hele ja rõõmus hääl, kui ta kilkab lehmadega ja pahandab lammastega ja pragab karjamuriga. Või lihtsalt sellepärast, et nad mõlemad on siin teenimas ühes talus, et mõlema olukorras on palju ühesugust — koduigatsust, üksindust ja...

Ja siis imestab Henn selle üle, et kuidas küll võis Linda talle ükskord mitte meeldida. Tookord, kui ta toodi siia vastu tahtmist tüdrukuks, sõidutati hallil kevadpäeval siia, vankrikastis kägaras, suur triibuline suurrätik üle pea, rätikunurga alt väljas ainult kaks silma, kaks hirmunud silma. Või tookord, kui ta askeldas alles võõrana ja vaikivana köögis, toas ja aias. Ta silmad võõristasid kõike, ta näis suure ja kohmaka merelinnuna, kes on eksinud kuivale maale, kes on peibutatud võõrsile kodustelt veeväljadelt. Aga siis läksid päevad ja nädalad, ja nende jooksul sai vallaisade käsul võõrsile müüdud vaerapojast naerukas ja toimekas tüdruk. Ükskord, kui perenaine saatis Hennu lõunavaheks aeda kitkuma, oli Linda seal juba ees... Ja siis hakkasid nad juttu ajama. Millest seal küll ei räägitud! Õpetajatest räägiti, ja koolivendadest ja -õdedest, ja sellest, et tema, Linda, ei tahagi enam kooli minna, tahab hoopis isaga koos järvele kalu püüdma minna...

Kuula, kas ei kolksatanud rehealuse värav! Ei, vist ei...

Aga siis kostab üsna selgesti redelipulkade tasane nagin. Kellegi kerged jalad astuvad mööda heinaladet ja tasa sahisevad astuja jalge all ristikukõrred.

See on Linda...

«Näe, siin on veel teisigi...» ütleb ta vanainimeselikult, kui märkab Hennu.

«Jah, ma magan jah,» vastab Henn ruttamisi.

Hetke peatunud, astub Linda edasi, pöördub nurga taha, põiklöövi alla, ja seal vaikib heinte krabin.

«Heitis pikali,» mõtleb Henn.

Et midagi peab juhtuma, seda teab ta surmkindlalt. Ta tahtis minna Linda juurde... Nüüd on ta siin... Hennul tuleb ainult tõusta, astuda üle põiklöövi, vähem kui kümme sammu on tal astuda. Aga ta pelgab järsku seda kümmet sammu.

Ta teadis, et tütarlastele ei meeldi kaugeltki alati see, mis on tark ja mõistlik. Neile meeldib mõnikord üsna kangesti see, mis pole kaugeltki mõistlik... Ta mäletas, kuidas Linda kilkas ülal põhurõugu otsas, kui naabertalu perepoeg Kaarel ta pikali lükkas. Siis ta kiljus üle rehepeksumasina müdina ja aurukatla tümpsimise. Kiljus nii, et Teistre vana Juhan lausus poolpahaselt: «No nüüd on seatapp lahti...» Aga selles kiljumises oli ennem rõõmu kui kurbust, ja ainuke, kellele see kiljumine meelehaiget tegi, oli vist küll väike Karja-Henn. Tal oli kahju, et teda ei lasta põhukuhja tegema. Ja ega seegi vist aitaks. Tema ei julgekski põhukuhja otsas nõnda tüdrukut maha tõugata ja kinni

hoida, nii et see ei oska midagi teha, ainult kiljuda üle terve rehepeksuplatsi.

Nii mõtles Henn küll üht-, küll teistpidi, ega teadnud, mida ette võtta.

Ta tahtis, nii väga tahtis sinna minna, teispoole heinaladet... Ta oli ju otsustanud, et ütleb kõik Lindale... Kõik, mida ta tunneb... Siis mõistaks ta võib-olla, et Henn pole mitte sugugi halvem tollest naabri kahupäisest Kaarlist...

Henn tõusis tasakesi küünarnukkidele ja kuulatas... Väljas oli vaikus ja sees oli vaikus. Ainult iseenda südametuksed — neid ei saa vaikima sundida. Henn kuulatas ja tegi paar arglikku sammu kõrvallöövi poole. Heinte krabin iga sammu juures kostis kõrvus otsekui raheterade rabin katusele... Veri valgus talle pähe, tal hakkas palav.

Ta jõudis heinavallilt alla ja astus teise lademe juurde... Ta kuulatas: ülalt kuuldus magava inimese ühtlast rahulikku hingamist.

Magab...

Järsku hakkas Hennul lahedam... Ta ohkas kergendatult... Näolt kadus hirmu- ja pingutuseilme.

Ta küünitas üles lademele ja nägi otse enda ees magavat tütarlast. Selle silmad olid kinni, käed sirutatud kukla taha... ja suu poolvalla.

«He-e-n-nnn!» kostis alt õuelt vali hõige.

Henn võpatas. See oli perenaine.

«Sooh, nüüd on läbi,» vilksatas tal mõte läbi pea. Kui perenaine hüüdma hakkab, ei see enne jäta, kui ta lagedale ilmub.

Tütarlaps magas edasi. Ta oli väsinud, vaeseke, nii väsinud. Naeratusevine libises üle ta näo, ta sirutas ennast, ringutas läbi une ja hakkas uuesti sügavalt ja rahulikult hingama — näol naeruvine. Kes teab, võib-olla nägi ta und millestki ilusast... Võib-olla naabri kahupäisest Kaarlist.

Henn aga pööras ümber, jooksis lennujalu luugile, astus redelipulkadele ja oli enne all, kui perenaine teistkordselt hüüda sai.

Ja nii jäigi see kõik ütlemata, mida ta nii väga tahtis Lindale rääkida. Või, kes teab, võib-olla polekski tal olnud midagi öelda.

Kes teab...

NIPITIRI

Nipitiri oli saanud juba kümnekuuseks. Kümme kuud, kolmsada päeva, see on pikk aeg. Päike jõudis kaduda suve kõrgelt taevakummilt talviste hangede varju ja kerkida uuesti kevadhaljaste põldude kohale.

Aga poisu ei teadnud sellest midagi. Tema silmaring oli kitsas ja maailm alles põlvepikkune. Ja selles põlvepikkuses maailmas tuli vägevasti jõudu pingutada, et õppida hoidma käes lutiga piimapudelit, et õppida jalga jala ette tõstma ja voodiveerest tugevasti kinni pidama... Saad sa's veel kõrvaliste asjadega tegelda, kui iseendaga nõnda palju pistmist on...

Ruttu kasvab väike inimene. Ruttu kasvab väike laps. Ammuks see oli, kui ta vaatas liikumatult valget lage. Ei osanud ennast küljelt teisele pöörata, ei osanud peadki padjalt tõsta. Taim oli ta alles, väike inimtaim.

Tarkus tuleb tasapisi. Nipitiri õppis pöörama pead valguse poole. Ja kuulatama õppis ta. Ema hääle tundis otsekohe, taadi jutu peale naeratas.

Ja ühel ilusal päeval, kui ema vaatama läks, istus ta keset sängi. Ise oli ajanud ennast istuli.

«See on juba mehe moodi,» muigas taat.

«Varsti hakkame kõndima,» naeris memm.

Kuid enne tuli veel palju muud üle elada. Kui hambad tulid, oli lugu vast pöörane! Suu sulavalu täis, tuba nutust rõkkamas... Ja ükski ei tule appi ega võta valu ära... Mis parata, pole kerge inimeseks saada — kakskümmend piina pead kannatama, siis alles öeldakse: oled täismeheks saanud.

Aga raskem veel kui ise kasvada on kasvatada inimeseks laps.

* * *

Käes on hämar õhtutund. Piimapudel on tühjaks joodud ja nüüd peab Nipitiri magama jääma.

Kuss-kuss, kuss-kuss! Taadi süles ta kiigub, käsivars on peale toeks. On pehme ja soe. Ise tahaks nõnda magama jääda.

Kuss-kuss, kuss-kuss!

Tummalt tukkus raadio. Uniselt pilgutasid raamatud riiulitel silmi. Magada nohistas püstijalu laudki. Aga Nipitiri ei tahtnud ega tahtnud sulgeda silmi. Ta pöörab pead kord siia, kord sinna. Vaatab taadi suurt nina ja silmitseb oma tillukesi sõrmi. Oi, seda imelikku ilma!

Kuss-kuss, kuss-kuss!

Taat kiigutab ja kiigutab. Ta nägu läheb mornimaks ja mõtted üha sõngemaks. Kas siis see poisipõngerjas ei mõtlegi täna tuttu jääda? Kiigutad ja liigutad teda, nii et ise jääd uniseks. Tonksti vajub pea alla.

Aga ei see mees hooli sellest, et taadi silmad vajuvad kinni, ega ka sellest, et memm istub toanurgas nagu hiireke urus.

Tema hakkab nutma ja... välja, välja taadi sülest! See on vandenõu, salakaval plaan. Seni kiigutavad, kuni tuleb uni. Siis aga viivad kiki-

varvul nurka, panevad sängi. Ega kiiguta-liigutagi enam. Eks ole pettus! Ränk ülekohus väikemehe vastu. Oodaku nad!

Tuba on valju, südantlõhestavat lapsehäält täis. Memme süda võpatab, taat kasvatab iseloomu — ei lausu musta ega valget.

Ootamatult saabub vaikus. Hetke jooksul vaikib nutt, vajuvad kinni laud — ja juba ta norskabki. Une-Mati võttis poisi oma sülle.

Kergendatud ohe kostab kahest suust. Jäi magama. Saab veel raasike töödki teha.

Kuid oh, õnnetust! Põrandalaud naksatas, väikemees võpatas — ja uuesti algas kontsert.

«Mis liig, see liig! Enam ei pea vastu!» hüüdis taat ja pages toast, uks käis kinni trahh!

Memme süles kuuleb Nipitiri uuesti — kussu, kussu — terve loengu viisakast käitumisest.

«Miks sa vihastad taati, Nipitiri? Võtab kätte, läheb ära ega tulegi enam.»

Kuss-kuss, kuss-kuss!

«. . . Head lapsed magavad, halvad on südaööni ärkvel. Memme peab veel tööd tegema.»

Kuss-kuss, kuss-kuss!

Ja jäigi Nipitiri magama. Seekord juba ilma mingi tagamõtteta. Lihtsalt kuulas ja kuulas ema häält, kuni vajusidki silmad kinni.

Seejärel kutsuti taatki tuppa tagasi. Astus kikivarvul üle läve, kuulatas, istus ja mõtles sündeid mõtteid — kulm kortsus, pilk põrandal, käsi rusikas.

Ei kannatanud, hakkas südantki puistama.

«Mul on kirjutamise töö pooleli . . . Aga see siin teeb igal õhtul oma tirelit. Kunas lõpule jõuan, ei seda tea keegi.»

Ema ohkas ja vaikis.

«Mina arvasin, et väikesed lapsed on vaiksed,» jätkati. «Et istuvad, liigutavad oma kanne ja kõrinaid ning lallavad niisama omaette. Aga see aina trambib ja hüppab, kargab ja matjab. Ja suu käib otsekui tatraveski. Kui ei nuta, siis kiljub, nii et tuba kiliseb.»

«Ega tea, ehk teised lapsed ongi vaiksed,» arvas memm.

«Miks siis tema teistsugune peaks olema?»

«Võib-olla on iseloomult sinusse läinud, sellepärast.»

Taat vaikis. Tüki aja pärast sõnas mõtlikult:

«Kui võtame kätte ja viime ta õige vanaema juurde. Vähemalt suvekski.»

«Mis seal's ikka . . . Viime,» sõnas ema.

Nii küpses väikese magaja vastu hilisel õhtutunnil uus tõsine vandenõu. Oleks ta ainult suurte juttu mõistnud, otsekohe oleks teada saanud, missugune oht teda ähvardab. Aga tema ei osanud veel täiskasvanute keelt. Seepärast kõneldigi üsna peaosalise kuuldes: viime su ära, vanaema juurde.

Öeldi siis, kui poiss ei tahtnud süüa . . . Ja kui ta magama ei tahtnud jääda, öeldi ikka samuti. Ja kui ta vallatust tegi või end märjaks pissis või lelu ära lõhkus või diivanilt maha kukkus ja pea katki löi — ikka öeldi: viime su ära vanaema juurde, tee seal, mis tahad.

Siis ühel ilusal päikesepaistelisel kevadpäeval pakiti Nipitiri riidepambuks, nii et ainult ninanõbi ja imestunud silmapaar jäid laia ilma uudistama. Istuti bussi — ja algas sõit memme süles uude ellu.

Nipitiri oli kõhkunud. Ümberringi nii palju võõraid tädisid ja onusid,

kõik aina vaatavad teda. Silmitsevad heade, rõõmsate nägudega, kaevad muigel sui ta kohkunud silmi ja krimpsus ninanõbi. Nipitiri vaatab nagu puuri pistetud metslind ringi ja hoiab tugevasti memme mantlihõlmast kinni. Sest kes neid võõraid teab, mis nad veel ette ei võta.

Nõnda algab sõit ja Nipitiri ei märkagi, et taat jääb tänavale seisma ja vaatab neile järele, silmis hämmeldunud ja otsekui nukravõitu pilk. Aga võib-olla ei vaatagi ta oma Nipitirile järele, silmitseb hoopis tolmukeerde valgel maanteepaelal, kaeb helevalgete servadega pilvelindude rida kaugel taevaserval. Kaeb ja kahetseb, et näe, teised sõitsid suvitama, tema peab tööle minema. Kes seda taati ja tema mõtteid lugeda oskab!

Taat läks koju. Tuba oli minekujärgselt pilla-palla ja ebaharilikult vaikne.

«Ometi kord saab välja puhata,» lausus ta iseendale. «Välja puhata, ja siis tööle pihta anda.»

Ta sammus üksinda toas. Seisatas väikese voodi juurde. Vaata, padjal on peakaalika jälgki veel sees. Linad segamini, tekk jalutsis. Rahutu uni oli poisil. Aina vähkres, aina pöörles küljelt küljele. Nagu oleks aimanud, et ees on pikk-pikk reis, nagu oleks reisipalavikku põdenud.

Pliidi juures ripuvad tema püksid. Põlved valge lõngaga läbi nõelutud, varbad väljas. Ta ju trambib, aina trambib. Ega see ole esimene paar tal kanda. Enne kui laps hakkab käima, kulutab ta seitse paari siputuspükse läbi. Ja tema arvas kunagi, et niisugused on vaiksed, on nagu puud metsas või taimed põllul! Oi, oli ta ikka idealist küll!

Lelud lamavad diivanil. Kõrinad ja uhke punase harja ja roheliste tiibadega kukk, kreemivärviline piilupart ja jonnipunnist eesel — kogu see Nipitiri maine vara.

Kõik on liikumatu, vaikne, mahajäetud. Nii mahajäetud, nii vaikne, et lippa või ummisjalu toast minema.

Nipitiri halvad teod ja rumalad tembud — neid taat enam ei mäletagi. Aga tema ülemeelikut kilkamist, tema tuvi kombel kruugutamist, tema naerust krimpsus ninanõbi ja pilukil silmi — seda kõike mäletab ta järsku nõnda selgesti, nagu seisaks Nipitiri praegu tema kõrval ja teeks oma vigureid.

Mõtle siis veel oma tööle, kui su loomulik elukorraldus on nõnda segi löödud, et sul pole isegi kedagi magama kussutada ega ärkvele turgutada!

Parem siis magama minna, otsustas taat. Ja norskaski varsti. Saagis otsekui puid. Säh sulle kirjatööd!

Nii see poissmehenädal mööduski. Esmaspäeval magas, teisipäeval tõstis sõpradega klaasi, kolmapäeval valutas pead, neljapäeval igatses Nipitirit taga, reedel hakkas memme koju ootama, laupäeval läks bussile vastu.

Bussiuks tehti lahti, memm astus välja . . . Nipitiri süles. Endal arglik pilk silmis, mis nüüd kostetakse selle loo peale. Nipitiri aga — nagu taadi ära tundis, nii nägu naeru täis, suu kõrvuni lahti, ja käed käivad nagu linnutiivad — võta aga sülle!

Taadil polnud aega vastata. Tema vaatas poisipõnni. Vaatas ja naeris. Oh, seda väntsu! Kõndida ei oska, rääkidagi veel ei oska. Aga juba saab aru maailma asjadest.

Ja jälle elasid nad kolmekesi. Nipitiri polnud ennast muutnud. Ikka endine ülemeelik poisipõnn. Kunas ajas pere kell kuus hommikul üles, kunas jaluta temaga veel südaööni ringi mööda tuba, kiiguta! Kunas

nutab, kunas naerab, kunas kilkab, kunas laulab. Vaikust — ei seda pole majas, kus elab kümnekuune poisipõnn.

Aga enam ei öelnud keegi talle: viime ära vanaema juurde. Ja milleks enam öeldagi, kui teadsid, et niikuinii ei vii kuhugi.

Aga need tööd, mis tema pärast tegemata jäävad? Küll jõuab, lohutas taat ennast. Kasvab see poiss meheks, kargame kahekesi kallale. Teeme tasa, teeme kindlasti kõik tasa, mis praegu vajaka jääb. Kaks meest ikka kaks meest!

SISUKORD

Einar Maasik 3
Koduküla teel 5
Võimatu iseloom 9
Mede memm 13
Taat 17
Tallimees Vilma 25
Kuidas toimetaja puhkusele läks 29
Teekaaslane 32
Neljandas kvartalis 35
Anne-Liis 39
Suvepuhkus 43
Esimesed mehetundmused 46
Nipitiri 49